

I. Ruotujakolaitos

I.1. Taustaa

Ruotsin suurvaltakausi päättyi Suureen Pohjan sotaan, joka käytiin vuosina 1700–1721. Ruotsin kunniakas armeija koki murskaavan tappion venäläisille Pultavan taistelussa 26.6.1709. Tämän jälkeen Venäjä alkoi vallata Ruotsilta alueita Itämeren ympäristöstä. Keväällä 1713 Venäjä aloitti sotatoimet, jotka päättyivät Napuen taisteluun 19.2.1714. Ruotsi-Suomen armeija oli lyöty ja sen viimeiset rippeet perään-tyivät Ruotsiin.

Tästä alkoi Suomessa surkea Isovihan aika. Venäläisten oli tarkoitus autioittaa Pohjanmaan rannikko-seutu 10 peninkulman syvyydeltä, jotta sitä ei voisi enää käyttää sotilaallisiin tarkoituksiin. Venäläisten terrori jatkui vuoteen 1721 saakka, jolloin solmittiin Uudenkaupungin rauha.

Armeijan perääntyessä kohti Ruotsia vuonna 1714 Pohjanmaan rykmenttiä täydennettiin. Kaikille nos-tomiehille ei riittänyt aseita, vaan osittain jouduttiin palaamaan keihäskauteen. Seuraavat kolme vuotta rykmentti vietti toimeettomana Ruotsissa, kun samaan aikaan venäläiset hävittivät Suomea.

Vuonna 1718 Kaarle XII yritti vallata Norjan hyökkäämällä Osloon ja Trondheimiin. Suomalaiset joukot olivat kenraaliluutnantti Armfeltin johdolla piirittämässä Trondheimia, kun saatiin tieto kunin-kaan kuolemasta ja pääarmeijan vetäytymisestä Os-losta. Trondheimissa olleet joukot lähtivät paluu-marssille jouluaattona 1718 kovassa pakkasessa. Uu-denvuoden yönä marssi jatkui kuolonmarssina lumi-myrskyssä ja pakkasessa yli Norjan tuntureiden. Tuolla marssilla 5000 miehen armeijasta menehtyi 2300 miestä.¹ Pohjanmaan rykmentistä tuntureille jäi 336 miestä ja lisäksi retken jälkeen sairauksiin kuoli 248 miestä, kelpaamattomana erotettiin 78 miestä, karkasi 22 miestä ja ammuttiin tai hirtettiin 3 miestä. Yhteensä rykmentti menetti 617 miestä.² Vuonna 1721 koko Suomen armeijasta oli jäljellä vain 1200 jalkamiestä ja 600–700 ratsumiestä. Pyhäjoen kom-paniassa oli kesäkuussa 1724 jäljellä vain 19 miestä ja korpraalia, Kalajoen kompaniassa 36.³

Uudenkaupungin rauhan jälkeen tilanne Pohjan-maalla oli lohduton: suurin osa taloista oli tuhottu tai autioina, asukkaat oli tapettu tai viety Venäjälle ja pelot olivat metsittyneet ollessaan vuosikausia vil-jelemättä. Uudelleenrakennus oli hidasta.

Pohjanmaan rykmentin 1200 kirjavahvuudesta ei ollut jäljellä kuin noin 350 miestä⁴, upseerikunnasta oli poistunut eri tavoin peräti 98% sotaa edeltävään aikaan verrattuna.⁵ Miesten rekrytointi oli hankalaa, kun ei ollut, mistä ottaa. Joukko-osastoja ryhdyttiin täydentämään kunnolla vasta vuonna 1727.

Uudenkaupungin rauhassa itäraja siirtyi Virojoelle ja vanhat Viipurin ja Käkisalmen rajalinnoitukset jäi-vät Venäjän puolelle. Tämän takia Pohjanmaan ryk-menttikin komennettiin vuonna 1724 linnoitustöihin itärajalle. Miehet työskentelivät Savonlinnassa, Lap-peenrannassa ja Vehkalahdella/Haminassa yhtäjak-soisesti kymmenen vuotta.

I.2. Knekte kontrakt, sopimus Kruunun ja maakunnan välillä

Ruotsin kuningas Kaarle XI uudisti siviili- ja soti-lasvirkamiesten palkkausjärjestelmän perustamalla määräjakoislaitoksen, missä virkamiesten palkat mak-settiin suoraan paikallisesti kohdentamalla tiettyjen talojen verot suoraan kullekin kruununviralle.⁶ Sa-malla uudistettiin Ruotsi-Suomen sotalaitos ottamalla käyttöön ruotujakolaitos 1680-luvulta alkaen. Siinä kruunu teki sopimuksen (knekte kontrakt) erikseen jokaisen maakunnan kanssa vakinaisesta sotamie-henpidosta. Näin päättyivät jatkuvat valtiopäivien päättämät harkinnanvaraiset sotamiehenotot⁷ ja lin-naleirit, mutta samalla sotilaille tuli taata elanto myös rauhan aikana. Uudistus oli merkittävä ja sen ajan Euroopassa ainutlaatuinen, sillä muut maat luottivat palkka-armeijoihin tai armeijan pakko-ottoihin.⁸

Ruotsissa maakunnat siirtyivät ruotujakolaitokseen vuoteen 1688 mennessä, Suomen läänit vuoteen 1696 Pohjanmaata lukuun ottamatta. Pohjanmaa vi-kuroi pitkään. Talonpojat pelkäsivät, että jos kävisi huonosti ja iso osa rykmentistä kaatuisi kentällä, veisi ruotujen uudelleenmiehitys koko maakunnan rappi-olle ja veronmaksukyvyttömäksi.⁹ ¹⁰ Kuningas sai pakotettua pohjalaiset allekirjoittamaan sopimuksen vasta Isonvihan jälkeen 12.12.1733. Tämä onnistui uhkaamalla ottaa välittömästi 1200 ylimääräistä mies-tä, ellei maakunta suostu.

Käytännössä komissioni neuvotteli ruotujakolai-tokseen siirtymisestä pitäjittäin aloittaen pohjoisesta

jo maaliskuussa 1732. Kesäkuuhun mennessä olivat Pohjois- ja Keskipohjanmaan pitäjät antaneet suostumuksensa. Vanhojen laivamiespitäjien (Uusikaarlepyy, Vöyri, Lapväärtti, Närpiö, Maalahti, Mustasaari, Pietarsaari, Kruunupyö) kanssa neuvottelut eivät sujuneet yhtä hyvin ja loput pitäjät suostuivat vasta marraskuun puoliväliin mennessä. Pietarsaari ja Kruunupyö vapautettiin ruodutuksesta ja ne jatkoivat laivanrakennusmiesten toimittamista amiraliteetin palvelukseen. Tämän jälkeen järjestettiin itse ruotujako ja lopullinen kontrahti allekirjoitettiin 14.8.1733 Vaasassa ja 27.8.1733 Raahessa. Kuningas vahvisti sopimuksen 21.12.1733¹¹

Sotamiesten palkkauksen osalta sopimus astui voimaan vuoden 1734 alusta ja sotilastorppien osalta vuonna 1735.

Jokaisen maakunnan tuli muodostaa 1000 miehen rykmentti, joka koostui esikunnasta ja kahdeksasta komppaniasta, kussakin 125 miestä. Poikkeuksellisesti Pohjanmaan rykmentin vahvuudeksi määrättiin 1200 miestä, eli komppaniat olivat 150-miehiä. Etelä-Suomessa perustettiin lisäksi kolme ratsuväkirykmenttiä. Suomen ruotujakoisen armeijan kokonaisvahvuus oli 11 226 miestä.¹²

Ruodun suurin talo määrättiin päävastuulliseksi ja usein ruotua kutsuttiin tämän päätalon mukaan. Ruotu valitsi joukostaan ruotumestarin hoitamaan ruodun juoksevia asioita.¹³ Ruotumestari mm. valvoi, että ruotutalolliset hoitivat velvoitteensa torpan rakentamisessa, esitteli uuden tulokkaan rekrytointikatselmuksessa sekä keräsi ja tilitti sotilaan vuosipalkan ja muut mahdolliset maksut.

Komppaniat muodostivat alueellisia kokonaisuuksia siten, että päällystö, alipäällystö ja sotamiehet hajasijoitettiin alueen kyliin. Rykmentin komentajan, eli everstin, puustelli (boställe) sijoitettiin Vöyrille Maksamaan Tottesundiin. Upseerien virkatalot olivat yleensä entisiä kruununtaloja. Alueen talot jaettiin 2–6 tai useamman talon ruotuihin, jotka ylläpitivät yhden sotilaan ja hankkivat sotilalle asuinpaikaksi ruotutorpan. Rannikon laivamiesruotujen miehet palvelivat laivastossa.

Ruodutuksen yhteydessä osa taloista jätettiin sotilasruotujen ulkopuolelle, ja ne määrättiin maksamaan palkkaosuutensa suoraan kyseisten yksiköiden sotilasvirkamiehille. Nämä palkkatilat joutuivat teemmään päällystön puustelleihin myös päivätöitä.

Ruotujaosta vapautettiin säteritilat, kuninkaan-kartanot, pappilat ja muut virkatalot sekä useimmat kestikievarit. Ratsutilat varustivat armeijalle entiseen tapaan ratsusotilaan verovapautta vastaan.

Ruodun velvollisuudet

Ruodun tuli hankkia uusi sotilas ja rakentaa tälle sotilastorppa. Yleensä torpat sijoitettiin kylän yhteismaalle. Torppaan kuului pieni lämmitettävä tupa, aitta ja navetta. Lisäksi torpassa piti olla pieni kaalimaa, puoli tynnyrialaa peltoa sekä riittävästi heinäniittyjä. Sotilastorppia on käsitelty tarkemmin kappaleessa **1.5 Sotilastorpat**.

Ruotu maksoi uudelle pestin ottaneelle sotamiehelle, eli rekrytille, kuuden hopeataalerin suuruisen pestirahan ja antoi lehmän sekä tynnyrillisen viljan, josta puolet ruista, puolet kauraa. Pestirahan suuruus saattoi vaihdella ruodun ja sotilaan välisen sopimuksen mukaan. Rekryytin tuli maksaa pestiraha takaisin, jos häntä ei kelpuutettu armeijan palvelukseen.

Ruodun tuli hankkia sotilalle ensimmäinen työasu (släpmundering), mihin kuului sarkatakki ja -housut, liivit tinanapein, pieksut, paita, kaulaliina, villasukat, hattu, villalapaset sekä vasikannahkainen reppu. Myöhemmin sotilaan vuosipalkasta pidettiin 3 taaleria työvaatteiden uusimiseksi neljän vuoden välein. Vaaterahan sotilas saattoi korvata myös tekemällä ruotutalollisille 16 työpäivää omissa ruuissa, työpäivän kesto oli aamu neljästä iltä seitsemään.¹⁴ Ruotujakosopimuksessa arkivaatetus määriteltiin seuraavasti¹⁵:

”Työvaattehexi yhden kerran caickein edestä cosca hän mastan otetaban vaan ei sitten enä ehkä cuinga cauwon hän myös eläis eli palvelis

seurawaiset Cappalehet, nimittäin

- *yhden Cangas Råkin ja Wåstin Tina Knappein canssa sen endisen modellin jälkeen*
- *yhden parin Pöxyjä myös cangabasta*
- *yhden parin Piecxa eli kengä maan tawan jälkeen*
- *yhden Paidan*
- *yhden Huiwin*
- *yhden parin willa Suckia*
- *yhden Hatun*
- *yhden parin willa Wantuhita ja yhden carwaisen Laucun Wasican nabasta.”*

Ruotu maksoi sotilalle 30 kuparitaalerin, Ruotsin vallan lopulla viiden riikintaalerin, vuosipalkan alueen palvelusväen palkkatason mukaisesti. Kruununvouti kantoi palkan ruodulta ja tilitti lääninrahastoon, mistä maaherra luovutti varat rykmentin kirjurille. Kirjuri maksoi tämän pääpalkan (huvud lega) sotamiehille yleensä kahdessa erässä. Joskus vuosipalkka voitiin maksaa myös viljana, käytännössä vuosipakka vastasi yhtä ruistynnyriä.¹⁶

Ruodun vuosipalkka voitiin myös kohdistaa sotilasakatemiaalle tai palkanlisäksi jollekin saman yksikön päällystön kuuluvalle.

Kongl. Maj:ts

^{Nådige}
Stadsfåstelse

^{Öfwer}
CONTRACTET

^{Med}
Allmogen i Österbottus Låhn/ angående thet
ständiga Knechtehället. Gifwen Stockholm i Råd:Cam-
maren den 21. Decemb. 1733.

Luningallisen Majjestetin

^{Armöllinen}
Mahwistus

CONTRACTIN

^{Pålle}
Yhteisen Kansan kanssa / Pohjan Maan Vään-
tä sijtä pyshmäisestä Soldatin pitämisestä. Annettu
Stockholmska Råd: Camarisa 21. p. Joulu Cuulla 1733.

Cum Gratia & Privilegio S:æ R:æ Maj:ts

STOCKHOLM/ uti dei Kongl. Bofhyckeriet/

Hos JOHAN HENRICH WERNER,

Directeur öfwer alla Bofhyckerien i Riket.

1700-luvun puolivälistä lähtien sotilaat maksoivat pestirahastaan tietyn summan sotamieshuoneen eläkerahastoon. Tätä sotilaiden eläkerahastoa hallinnoi Krigsmanshus, joka oli vuonna 1656 perustettu, entisille sotilaille tarkoitettu vanhainkoti. Krigsmanshus sijaitsi Ruotsin Itä-Göötanmaalla vanhassa Vadsenan linnassa. Katso tarkemmin kappale **1.18 Ruotusotilaiden eläkejärjestelyt**.

Ruodun tuli järjestää sotilaille kyyditys ja muona komppanian- ja rykmentinkokouksiin. Kokousmuona voitiin korvata myös muona- ja juomarahalla, joka oli 6–12 hopeäyriä päivässä. Vuodesta 1776 lähtien kruunu vastasi kokousmuonasta ja -kyydityksistä Pohjanmaan rykmenttiä lukuun ottamatta.

Sotilaat oli vapautettu henkirahan, eli henkiveron, palkka- ja maksuveron, laamannin ja tuomariveron, linnanavun ja teinirahan maksamisesta sekä vuodesta 1752 lähtien yleisestä suostuntaveron maksamisesta. Palveluksen päätyttyä he joutuivat maksamaan henkirahan, mutta vuoden 1748 jälkeen täysin palvelleet veteraanit tai sairauden takia erotetut olivat loppuikänsä vapautetut henkiverosta. Vuodesta 1802 lähtien vapautukseen riitti 18 vuoden palvelus. Ruotusotilaiden vaimot olivat vapautettuja palkka- ja maksuverosta, mutta he joutuivat maksamaan henkirahan. Henkikirjassa ja sen pohjalta laaditussa Suomen Asutuksen Yleisluettelossa (SAY) sotilaiden vaimojen henkivero on merkitty satunnaisesti johonkin lähitaloon, mikä ei välttämättä kuulunut edes samaan ruotuun.^{17 18}

Kruunun velvollisuudet

Kruunu kustansi sotilaan ylöspidon sodan ja erilaisen komennusten aikana sekä hankki varsinaisen sotilasasun (lifmundering), aseistuksen ja muut varusteet. Kruunu hankki sotilaille myös työasun linnoitustöitä varten.¹⁹ Ruotujakosopimuksen mukaan ruotujen tuli osallistua sotilasasujen hankkimiseen maksamalla 1 riikintaaleri sotilasta kohden. Uniformua sai käyttää vain sotaväen kokoontumisissa ja sotaretkillä. Miehistön aseita, ampumatarvikkeita, univormuja ja varusteita säilytettiin komppanioiden kokoontumispaikoille, lähelle kirkonmäkeä, rakennetuissa varusaitoissa. Pyhäjoen komppanian varusaitat olivat komppanian kokoontumispaikalla Pyhäjoen kirkolla (61 miehelle), Kalajoen kirkolla (58:lle) ja Raahessa (31:lle). Lohtajan komppanian varusaitat olivat komppanian kokoontumispaikalla Lohtajan kirkon luona (56:lle), Kokkolan kirkolla (50:lle), Kälviän kirkolla (21:lle) ja Kalajoen kirkolla (23:lle).²⁰

Aina eivät kruunun varat riittäneet: esimerkiksi vuonna 1804 tuli Kuninkaallisen Sotakollegion käs-

kystä jokaisen ruodun toimittaa varusaittoihin vaskannahkaiset rensselit (taisteluvyö). Asiasta kuulutettiin kahteen otteeseen alueen kirkoissa, mutta Pyhäjoen komppaniassa 46 ruodulla rensselit oli toimittamatta. Komppanianpäällikkö kapteeni J.O. Söderhielm määräsi 2.8.1805 niskoitteleville ruoduille 5 riikintaalerin uhkasakon ja tilasi puuttuvat varusteet ruotujen kustannuksella satulaseppä Wästermarkilta 2 riikintaalerin kappalehintaan.²¹

1.3. Rykmentin organisaatio

Rykmentin ja komppanioiden organisaatiot olivat mahdollisimman tehokkaita: Esikunnan upseerit eivät olleet pelkkiä esikuntaupseereita, vaan he johtivat omia esikuntakomppanioitaan apunaan kapteeni/kapteeniluutnantti (myöhemmin esikuntakapteeni). Sotaryhmytyksessä eversti ja everstiluutnantti toimivat lisäksi pataljooniensa komentajina.

Rykmenttiin kuului kahdeksan komppaniata, kussakin esikunta, 6 korpraalia ja 144 miestä. Yhteen korpraalikuntaan kuului korpraali ja 24 miestä.²²

Vuoteen 1806 asti kussakin komppaniassa oli 12 krenatööriä, eli kranaatinheitäjä. Vuoden 1806 jälkeen jokaiseen pataljoonaan muodostettiin kaksi jääkäriplutoonaa, joihin kuului upseeri, 2 aliupseeria ja 50 miestä. Jääkäreiksi valittiin ”rivakimmat ja ketterimmät miehet, mieluuten sellaiset, jotka ovat harjoittaneet metsästystä”.²³ Liikekannallepanon aikana palkattiin tarvittava määrä kuormarenkejä.

Upseerivirat määräytyivät ruotuarmeijan organisaation mukaan. Tiettyyn virkaan oli pätevyysvaatimuksena tietty upseeri-arvo. Toisaalta joskus sotilasviran haltija saattoi olla ylipätevä tehtävänsä, esimerkiksi lippumies saattoi olla ylennetty jo vänrikiksi.

Upseereilla oli henkilökohtainen sotilasarvonsa (liite 1). 1700-luvun aikana otettiin käyttöön uusia ”yli-” ja ”ali-” arvoja, jolloin kustakin upseerinarvosta tuli moniportainen: premier-, second-, stabs- (esikunta-) etuliittein.

1700-luvun aikana sotamiehen ylenemismahdollisuudet tyrehtyivät, kun esimerkiksi korpraalilta vaadittiin luku-/kirjoitustaito sekä ruotsin kieli. Vuonna 1792 otettiin käyttöön varakorpraalin (vicekorpraal) arvo. Tosin nimityksen saanut mies jatkoi entisellä ruotupalkallaan. Myöhemmin varakorpraali saattoi edetä korpraaliksi. Samalla estettiin upseerin nimitäminen aliupseerin virkaan ja aliupseerin tai vapaaehtoisen nimittäminen korpraaliksi, sekä alaikäisten ottaminen armeijan rulliin.²⁴

Rykmentin ja komppanian organisaatiota on selvitetty tarkemmin seuraavalla aukeamalla.

~1
 Jorrdelning emellan Intoresfenterna
 uti Rotan N: 124, å Soldaten Carl —
 Långs Hufvudlega 61. Rikg: 5. Skg: 4/1:
 Mondering 10. Rikg: 44. Skg: 8. r. och betalning
 för en Koo 12. Rikg: tillmans 84. Rikg: 2/7:

Kontans N:o	Namn	Frankal	Debet.			Betalning
			Rikg.	Skg.	runst.	
3	Honga Jacob. Hendson	11/24	9:	9:	3:	betalt
—	Ibidem Jacob Josephf.		9:	9:	3:	betalt
4	Orava Matts	61/92	12:	36:	3:	betalt
5	Orava. Mårten	25/92	19:	25:	—	
8	Sückarila Ehr		9:	9:	3:	betalt
—	Ibidem Henrichs	11/24	9:	9:	3:	betalt
12	Sokola Gustav.		7:	24:	—	betalt
—	Ibidem Lars	3/8	7:	24:	—	betalt
Summa			84:	2:	3:	
Salodet 4. Februarii 1804.						
Petroch Henric Sückarila Rotemästare.						
Johan Forsberg						

Pyhäjoen komppanian ruodun #124 (Salon pitäjistä, ei kuulu selvitysalueeseen) ja sotilas Carl Långin välinen pestisopimus vuodelta 1804. Sotilaan vuosipalkka oli 61 riikintaaleria 5 killinkiä 4 runstykkiä ja vaateraha 10 riikintaaleria 44 killinkiä 8 runstykkiä. Sotilaalle kuulunut lehmä korvattiin 12 riikintaalerilla. Ruodun maksettavaksi tullut yhteissumma jaettiin ruotutalollisten kesken manttaaliluvun suhteessa. Märten Oravaa lukuun ottamatta osuudet on kuitattu maksetuiksi.²⁵

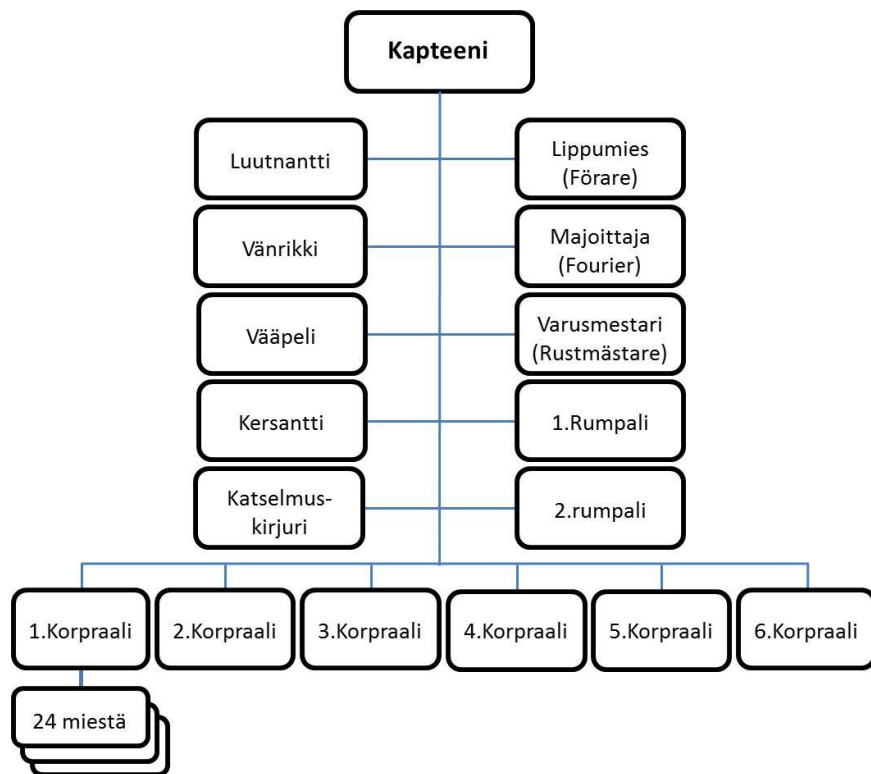
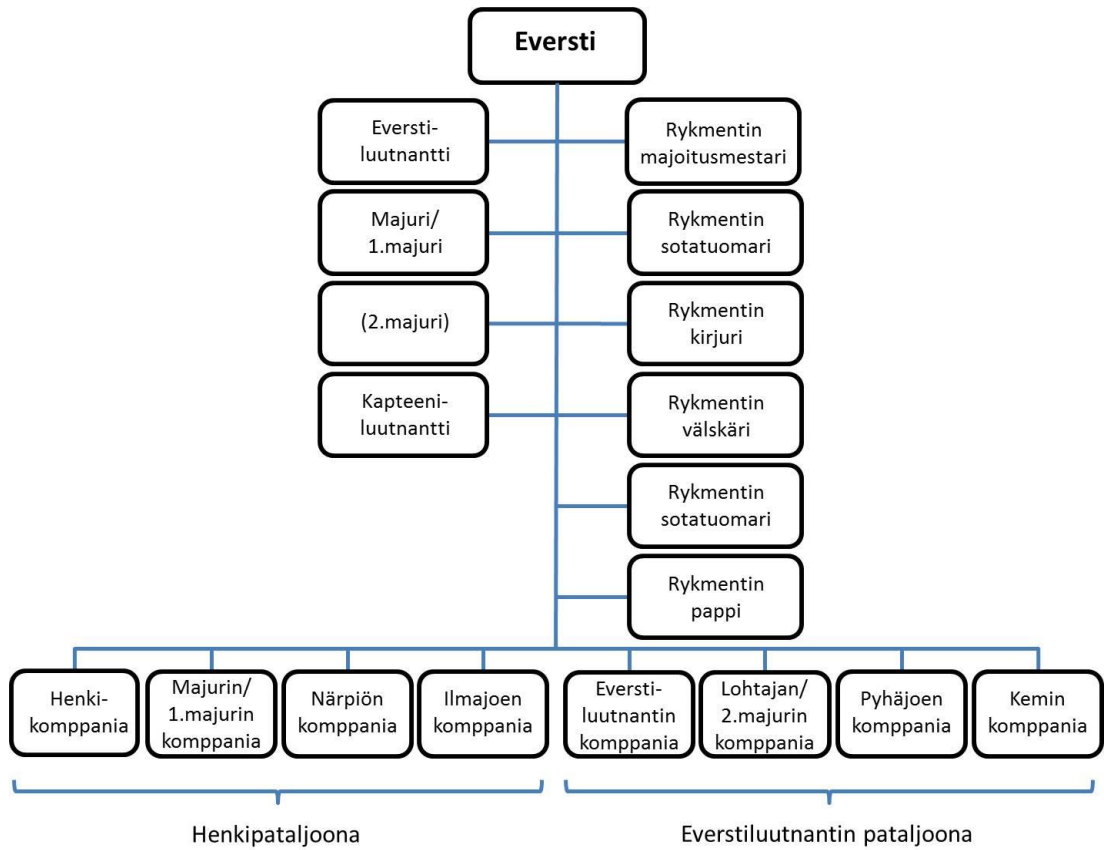
Rykmentin esikuntaan kuului: ²⁶ ²⁷

- **Eversti** (öfverste):
  - rykmentin päällikkö, I pataljoonan, eli henki-pataljoonan, komentaja, henkikomppanian päällikkö,
  - tuli tuntea kenttäolosuhteet sekä olla urhea ja päättäväinen
- **Everstiluutnantti** (öfverstelieutnant):
  - everstin varamies, II pataljoonan komentaja, everstiluutnantin komppanian päällikkö,
- **Majuri** (major) => **1. majuri** (premier major) vuodesta 1757:
  - vastasi rykmentin toimistosta ja henkilöstö-asioista
  - sisäpalvelus, vartiointi, komennukset
  - komppanioiden rivivahvuudet, taisteluel-poisuus
  - käskyt rummunlyöjille aamusoitosta ja järjes-täytymisistä
  - tuli olla nopeälyinen ja urhoollinen
- **2.majuri** (second major) vuodesta 1757
  - Lohtajan komppanian päällikkö
- **Rykmentinmajoitusmestari** (regementskvarter-mästare):
  - majoitus ja leiriytyminen kenttäolosuhteissa
    - everstin teltoa leirin oikealla sivustalla
    - everstiluutnantin teltoa vasemmalla sivus-talla
    - majurin teltoa leirin takana
  - ohjeet komppanioiden majoittajille leiriytymi-sestä
- **Rykmentinadjutantti** => **1. adjutantti** (premier adjutant) vuodesta 1757
- **2.adjutantti** vuodesta 1757 lähtien
- **Sotatuomari** (auditör)
- **Rykmentinpappi** ja **2 pataljoonanpappia** (pas-tor, präst):
  - sielunhoito
- **Rykmentinkirjuri** (skrifvare):
  - rykmentin tilit, kirjeenvaihto
- **Rykmentinväliskäri** (fältskiär) => **kenttälääkäri** vuodesta 1806²⁸ ja **3 kisälliä**:
  - sairaanhoito
- **4 piiskuria** (profoss):
  - kurinpito, rangaistusten toimeenpano
- **4 soittajaa**

Komppanian esikuntaan kuului kolme upseeria, viisi aliupseeria, kolme musikanttia ja katselmuskirjuri:

- **Kapteeni** (kapten):
  - komppanian päällikkö
  - miehistön harjoittaminen, esimerkki
  - toimi alaistensa puolestapuhujana, valvoi ruo-tujen toimia
  - vastasi sotilaiden univormuista
  - keräsi sotilashuoneelle kuuluvat maksut
- **Luutnantti** (lieutnant):
  - kapteenin varamies
  - tuli olla urhoollinen, ymmärtäväinen ja hyväkuntoinen
- **Vänrikki** (fänrik):
  - vastasi komppanian lipusta ja kantoi sitä tais-telussa
  - joukkojen harjoittaminen
  - sairaanhoito, rangaistujen tukihenkilö
  - tuli olla hiljainen, siivo, raitis ja urhoollinen
- **Lippujunkkari** (fanjunkare) vuodesta 1805 lähtien
  - lipunkantaja, arvo annettiin vain ansioitu-neimmille aliupseereille
- **Vääpeli** (fältwäbel):
  - joukkueenjohtaja
  - komppanian käytännönjärjestelyt
  - miesten sijoittaminen ruotuihin, vahvuusluet-telot, sairaslueitelot
  - tuli tuntea miesten kyvyt ja ominaisuudet
  - tuli olla nopea, tarkka ja sukkela; komppanian ”silmät”
  - luku- ja kirjoitustaitoinen
- **Kersantti** (sergeant):
  - vääpelin oikea käsi
- **Varusmestari** (rustmästare):
  - ammustarvikkeet ja varusteet sekä niiden jaka-minen ja huolto
  - asehuolto ja aseiden tarkistaminen
- **Majoittaja** (fourier/furir):
  - komppanian majoitus ja muonitus
- **Lippumies** (förare):
  - huolehti komppanian lipusta ja kantoi sitä vänrikin takana/puolesta
  - sairaanhoito, lääkitys
- **Aliupseerikorpraali** vuodesta 1808 lähtien
- **2 rumpalia** (trumslagare)
- **Huilunsoittaja** (piipare):
  - vakanssia ei täytetty, vaan piiparin palkka tili-tettiin rykmentin tileihin
  - käytännössä joku miehistöstä saattoi toimia komppanian piiparina
- **Katselmuskirjuri** (munsterskrivare)

I. Ruotujakolaitos <<>> Ruotusotilaat Kala- ja Pyhäjokilaaksoissa 1733–1809

Pohjanmaan rykmentin ja sen komppanioiden organisaatiokaaviot

I.4. Vuoden 1733 ruotujako Pohjanmaalla

Pohjanmaalla ruodutusta valmisteli vuoden 1731 lopussa asetettu komitea. Sen tehtävänä oli ryhmitellä talot ruotuihin siten, että kuormitus sotilaanpidosta jakautuisi mahdollisimman tasaisesti. Yhden ruodun talojen yhteenlaskettu verotusarvo oli noin 2 manttaalia. Kala- ja Pyhäjokilaaksoissa rannikolla yhteen ruotuun kuului 3–4 taloa, jokilatvoilla yli kymmenen. Käytännössä ruodun talot saattoivat sijaita melko etäällä toisistaan, jopa eri kylissä.

Ruodutus lyötiin lukkoon samalla kun maakunnan miehet allekirjoittivat sopimuksen ruotujakolaitokseen siirtymisestä vuonna 1733. Pohjanmaan rykmenttiin tuli kahdeksan komppaniaa, jokaiseen 150 ruotua, eli yhteensä 1200 miestä. Ruodutuksessa vanhat Kalajoen ja Siikajoen komppaniat lakkautettiin ja tilalle muodostettiin Lohtajan ja Närpiön komppaniat.

Ruodut miehitettiin vuonna 1734 siten, että vanhat sotilaat sijoitettiin uusiin ruotuihin 30.3.1734 ja tyhjät ruodut täytettiin uusilla rekryteillä 7.6.1734. Pyhäjoen komppania muodostettiin entisistä Kalajoen ja Pyhäjoen komppanioista, lisäksi siihen siirrettiin 12 miestä lakkautetusta Siikajoen komppaniasta ja 15 miestä entisestä Kemin komppaniasta. Osa entisestä Kalajoen komppaniasta (Rautio, Sievi, Reisjärvi) liitettiin uuteen Lohtajan komppaniaan. Miehistä 12 oli ollut mukana jo Kaarle XII:n sotaretkellä Norjan Trondheimissä ja selvinnyt paluumatkan lumimyrskystä hengissä.

Ruotutorppien rakentaminen aloitettiin käytännössä vuonna 1735, mutta viimeisiä ruotuja piti kovistella vielä vuosien päästä. Muutamilta ruoduilta puuttui torppa vielä vuoden 1752 sotilastorppien katselmuksessa. Jos torppa puuttui, sai sotilas perheineen asua jonkun ruototalollisen luona talon ruiuissa. Torpan puuttuminen voitiin myös korvata Mikonpäivän aikaan maksettavalla 3 kuparitaalerin rahakorvauksella ja puuttunut peltoala 2 viljatynnyrillä tai 12 kuparitaalerilla.

Kaikki sotilaat eivät heti ottaneet heille osoitettua torppaa käyttöönsä ja vielä vuonna 1752 osa torpista oli vailla asukasta. Joillakin sotilailla oli oma verotalo, jolloin he eivät saaneet ruodulta mitään korvausta. Toiset taas eivät olleet hyväksyneet heille esitettyä torppaa esimerkiksi huonojen peltojen takia.

Kalajokilaaksoissa sijainneet Lohtajan komppanian ruodut kuuluivat kuudenteen korpraalikuntaan, jonka korpraalin ruotu #126 sijaitsi Lohtajalla, eikä näin osu tutkimusalueelle.

Pyhäjoen komppanian korpraaleista viisi sijoittui Kala-/Pyhäjokilaaksoihin:

1. korpraali: ruotu #1, Haapajärvi
2. korpraali: ruotu #26, Ylivieska
3. korpraali: ruotu #51, Kalajoki
4. korpraali: ruotu #76, Kärämäki, myöhemmin Pyhäjärvi
5. korpraali: ruotu #101, Oulainen.

Komppaniat ja ruotujen sijainnit Pohjanmaan rykmentissä vuodesta 1733:

- **Henkikomppania**
  - everstin virkatalo: Maksamaan Tottisalmi (Tottesund)
  - ruodut: Mustasaari (21), Vähäkyrö (4), Vöyri (75), Uusikaarlepyy (44), Lapua (6)
- **Everstiluutnantin komppania**
  - everstiluutnantin virkatalo: Kempeleen Marttila
  - ruodut: Siikajoki (55), Liminka (95)
- **Majurin, myöh. 1.majurin, komppania**
  - majurin virkatalo: Isokyrön Ikola
  - ruodut: Isokyrö (66), Vähäkyrö (32), Laihia (52)
- **Lohtajan, myöh. 2.majurin, komppania**
  - kapteenin, myöh. 2.majurin virkatalo: Sipilä Lohtajan Alaviirteellä
  - ruodut: Kokkola (50), Kälviä (21), Lohtaja (56), Kalajoki (23)
- **Närpiön komppania**
  - kapteenin virkatalo: Klements Närpiön Näsbyssä
  - ruodut: Lapväärtti (30), Närpiö (59), Maalahti (25), Mustasaari (36)
- **Pyhäjoen komppania**
  - kapteenin virkatalo: Viirret Pyhäjoen Yppärissä, vuodesta 1784 Niemi Pyhäjoen Parhalahdella
  - ruodut: Kalajoki (58), Pyhäjoki (61), Saloinen (23), Siikajoki (8)
- **Ilmajoen komppania**
  - kapteenin virkatalo: Havusela Imajoen Kokkolassa
  - ruodut: Ilmajoki (77), Lapua (73)
- **Kemin komppania**
  - kapteenin virkatalo: Hietala / Kemin Liedakkala
  - ruodut: Hailuoto (12), Liminka (7), Oulu (46), Ii (34), Pudasjärvi (7), Kemi (44)
- (Kajaanin rajakomppania)
  - kuului Pohjanmaan rykmenttiin 9.:nä komppaniana vuosina 1756-1766)

Amiraliteetin alue Lohtajan ja Henki-/Ilmajoen komppanioiden välissä jäi ilman ruodutusta. Alueen sai erityisasemansa Kruunupyyn Jouxholmenissa vuosina 1673–1704 toimineen laivanveistämön takia. Sotilaiden sijaan alueen pitäjät lupasivat toimittivat taitavia timpureita Ruotsin amiraliteetin laivanveistämölle Karlskronaan.

Pohjanmaan rykmentin komppaniat ruotujakolaitoksen alussa Jutikkalan mukaan..²⁹
Tämän kirjan kohdealue Kala- ja Pyhäjokilaaksoissa on merkitty harmaalla.

1.5. Sotilastorpat

Sotilastorpan rakentamisesta ruotukontrahti määräsi: ”...pitä joca Ruotin yximielisesti avullisen oleman hänelle ulco marcihin yösottamasa wissin Torppisian, jobonka yös raketaban yxi Tupa eli Pirti maan tawan jälkeen, uunin eli tacan canssa: Ei kuitengan yli yhdexän kyynnärän piteyden ja leweyden, mutta kyllä wähemmän, niin myös yxi Aitta cuuta kyynnärätä pitkä ja lewiä, wielä yxi wäbäinen Lato ja Namitta, jobon tygö pannaban puolen tynnyrin kylnwöPeldoa wuodessa niin myös pieni Caalimaa, ja yxi Nijttu eli Laha, josa cabden talwicuorman bein, cusa se tila löyty, eli myös beinäsä wäisikymmendä Leiwiskä 25 naulan painobon luettu.”³⁰

Kala- ja Pyhäjokilaaksojen alueelta on säilynyt sotilastorppien katselmuspöytäkirjoja vuosilta 1752–1806. Ne valaisevat hyvin yksityiskohtaisesti minkälaisia sotilastorpat olivat. Kolmen vuoden välein pidetyn katselmuksen suorittivat komppanianpäällikkö nimismies ja alueen lautamiehet.³¹ Katselmuskirjuri piti kirjaa havainnoista. Vuonna 1779 Kalajokilaakson sotilastorppia tarkastivat komppanianpäällikkö, luutnantti Magnus Christian Roos sekä lautamiehet Hendrich Achrenius, Johan Langila, Matts Räihälä, Gabriel Pyörten, Johan Huhtala, Eric Nisula, Matts Kättilä ja Jacob Leppänen.

Katselmuksessa käytiin tarkkaan läpi torpan rakennusten, peltojen ja niittyjen kunto sekä todettiin juomaveden saatavuus. Samalla kirjattiin puutteet, jotka joko ruodun tai sotilaan tuli korjata. Tehtäville töille arvioitiin myös hinta.

Aina tilalliset eivät suorittaneet velvoitteitaan sovittu. Tämän takia kuningas määräsi vuoden 1780 tienoilla korjaustöille 3–4 riikintaalerin uhkasakon. Samoin isännälle saatettiin langettaa sakko, mikäli hän ei tullut syyniin tai laiminlöi velvollisuutensa pitää pellot kunnossa sotilaan ollessa kruunun palveluksessa. Esimerkiksi vuonna 1796 rykmentin komentaja Nummers määräsi sakkojen maksuunpanosta Oulun maaherralle lähettämässään kirjeessä.³² Samoin vuonna 1801 hän pyysi maaherraa ryhtymään tarvittaviin toimiin, koska 2.Majurin komppanian ruotutalolliset Kalajokilaakson alueella eivät olleet vielääkään tehneet vuoden 1797 katselmuksissa sovittuja korjaustoimenpiteitä³³. Ruotu vastasi sotilastorpan rakentamisesta ja korjaamisesta, mutta sotilaan velvollisuutena oli pitää rakennukset, pellot, ojat ja aidat kunnossa³⁴.

Torpat sijaitsivat useimmiten kylän yhteismaalla tai takamailla. Sievissä poikkeuksellisesti useimmat torpat olivat jonkun ruotutalollisen mailla. Muutamia torppia määrättiin siirrettäväksi uuteen paikkaan huonon sijainnin takia tai siksi, että torppa on perustettu jonkun tilallisen maille. Yleensä katseluumiehet jättivät riitatapaukset ja torppien uudelleensijoittamisen maaherran ratkaistavaksi.

Joskus sotilaan ja talollisten välille saattoi kehkeytyä pitkäjänteisiä riitoja. Näin tapahtui esimerkiksi ruodussa #41 sotilas Petter Bymanin ja ruotutalollisten välillä: sotilas ei ottanut vastaan hänelle isojoassa osoitettuja peltopalstoja, jotka eivät hänen mielestään

Sotilastorppa Pyhäjoella Annalan museoalueella. Tässä ”Mehton mökissä” on asunut aikanaan 7-henkinen perhe. Eteisessä oli parsi lehmälle. Alun perin torpassa lienee ollut tuohikatto.

olleet kunnossa. Vuoden 1798 katselmuksessa ruotu määrättiin ojittamaan ja lannoittamaan pellot. Edelleenkin sotilas ei ottanut niitä vastaan väittäen ojitusten ja lannoittamisen oleva tekemättä. Vuonna 1803 hän vaati korvaukseksi kolme tynnyriä viljaa neljän vuoden ajalta. Sotilas kuittasi saaneensa viljat vuonna 1805. Riita oli alkanut jo vuonna 1787 ja sen käsittelyssä syntyi vuoteen 1803 mennessä toistakymmentä kirjelmää, katselmusta ja pöytäkirjaa.

Katselmuspöytäkirjoista kuvastuu halu pitää sotilastorpat kunnossa ja jopa kehittää niitä: Savupirtin tultua käyttöikänsä päähän kehoitettiin tilalle rakentamaan spüsi-uunillinen uloslämpivä, eli savupiipullinen, tupa. Savupirtit alkoivat jokilaaksojen alueella muutenkin väistyä 1700-luvun aikana, jolloin myös pieniruutuiset lasi-ikkunat alkoivat yleistyä.³⁵ Vuosisadan loppupuolella saatettiin tupaan lisätä kamari ja tuolloin myös rakennettiin ensimmäiset kivinavetat. Pikkuhiljaa torpan vakiovarusteisiin tulivat myös sauna ja riihi. Jos torppa oli muutoin kunnossa, voitiin ruotua kehottaa suurentamaan torpan ikkunat, rapata muurit kalkki-saviseoksella tai laudoittamaan tuvan ja aitan nurkat.

Asuinpirtti

Ruotutorpan tuli olla 9x9 kyynärän, eli noin 5x5 metrin suuruinen. Yleensä tuvat olivat hieman tätä pienempiä savupirttejä tai savupiipullisia tupia, joissa oli myös eteinen. Hormillisissa tuvissa oli avotakan mallinen spüsi, jonka yhteydessä oli myös uuni. Tällöin voidaan puhua takkatuvasta.³⁶ Savupiippu muurattiin kivistä tai tiilistä, vahvistettiin muuriraudoin ja

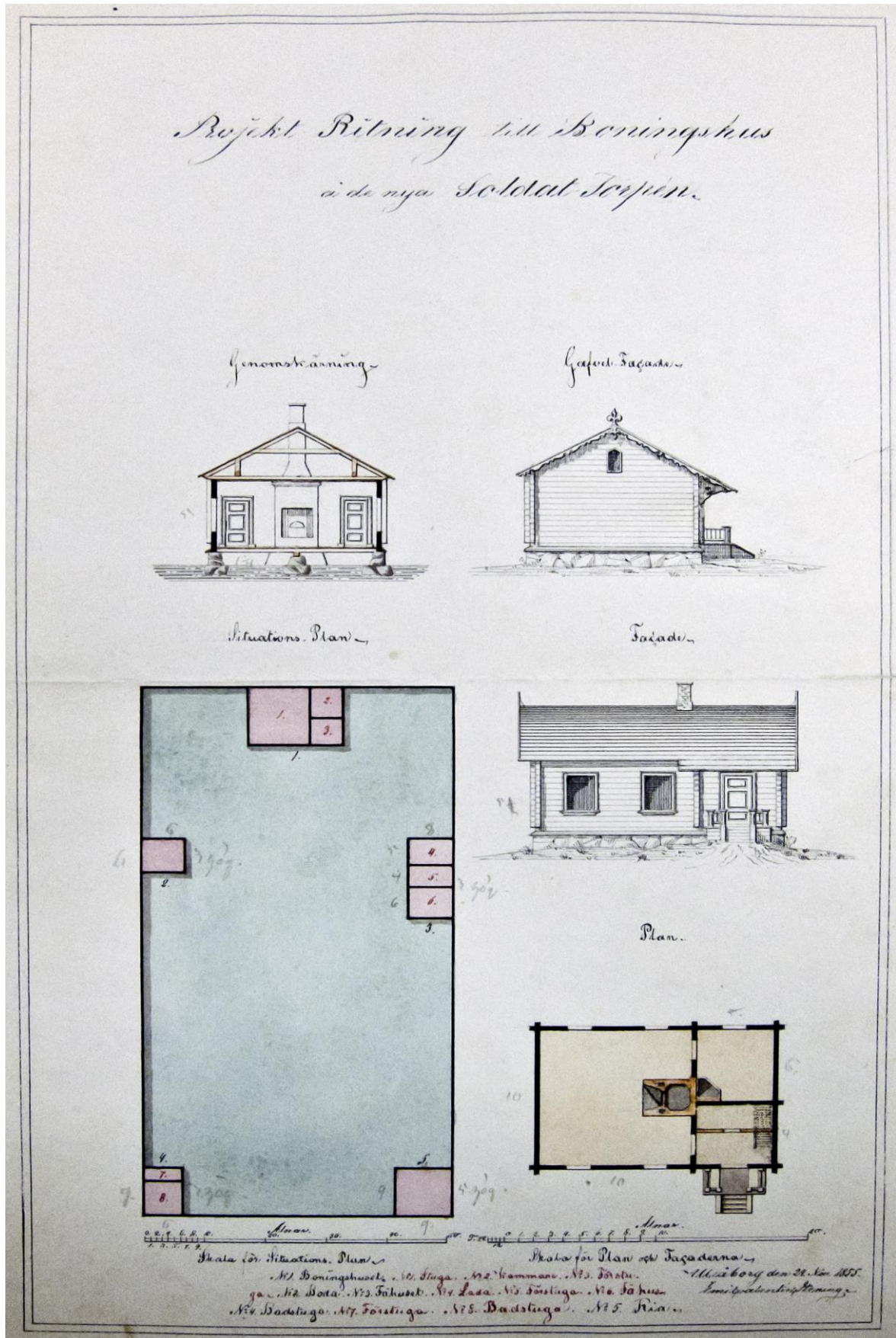
varustettiin savupellillä. Vuosisadan loppupuolella saatettiin vaatia takalle ja uunille erilliset savupellit. Tuvan varustukseen kuului 1–2 pientä ikkunaa, pöytä, penkit ja sänky. Ovessa kuului olla rautaiset sarnat, lukko ja avain.

Kalajokilaaksoissa näyttäisi savupiipullinen tupa olleen melko yleinen jo ruotujakolaitoksen alusta, eli vuodesta 1734, lähtien. Pyhäjokilaaksoissa, varsinkin latvapitäjissä, torpat näyttäisivät olleen aluksi pääosin savupirttejä. Torpankatselmusten mukaan savupirttejä korvattiin savuhormillisilla tuvilla rakennusten uusimisen yhteydessä. Vuoden 1791 katselmuksessa mm. ruotujen #81–83 ja #89–90 sekä #92 kehoitettiin muuttamaan savupirtti (pörtet) tuvaksi (stuga) rakentamalla keittotakka ja leivinuuni, niille erilliset savupellit sekä kaksi ikkunaa ”pitäjän tavan mukaan”. Kalajokilaaksoissa kehoitettiin vuoden 1791 katselmuksessa muutamia ruotuja rakentamaan uusittavaan torppaan myös kamari.

Yleisemminkin rakennukset tehtiin mänty- tai kuusihirrestä. Haapa ei kelvannut edes navetan rakennusmateriaaliksi. Seinät tilkittiin sammalella. Multapenkki alimpia hirsii vasten esti vedon lattian kautta. Usein rakennukset oli tehty maanvaraisina ilman sen kummempia perustuksia, jolloin alimmat hirret painuivat helposti maahan ja alkoivat lahota. Katselmuksissa ruotuisäntiä kehoitettiin usein kengittämään alimmat hirsikerrat ja nostamaan rakennus kunnollisten nurkkakivien päälle. Vesikatto rakennettiin tuohesta malkapuineen ja painohirsineen. Välikatolle laitettiin eristeeksi kuivaa multaa.

Sotilastorpan takkaspiisi Pyhäjoella Annalan museoalueella

Sotilastorpan tyyppiirustukset vuodelta 1855³⁷. 1700-luvulla sotilastorpassa oli vain 1–2 pientä ikkuna. Eteisen takaosaan sijoitettu kamari yleistyi 1700-luvun lopulla.

Sotilastorpan tarveainelaskelma noin vuodelta 1806³⁸:

Tupa, 9 kyynärää kanttiinsa, neljä kyynärää korkea:

- 60 kpl kuusitukkeja hirsii varten, paksuus 8 tuumaa, pituus 10 kyynärää
- 2 kpl kurkihirsii, paksuus 12 tuumaa, pituus 10 kyynärää
- 5 kpl vesikaton niskoja (vuoliainen), paksuus 8 tuumaa, pituus 10 kyynärää
- 15 kpl tukkeja multapenkkiin ja lattianiskoiksi, pituus 8–9 kyynärää
- 5 kuormaa halkaistuja tarvepuita välikattoon
- 30 kpl lankkuja lattiaan ja penkkeihin, leveys 8 tuumaa, pituus 9 kyynärää
- 3 kuormaa ruodepuita katolle tuohien alle
- 100 kpl malkapuita
- 1 iso kuorma tai kaksi kippuntaa tuohia
- 8 kpl kuusenjuurakoita katon kiinnittämiseksi
- 24 kpl 4 tuuman nauvoja niiden kiinnittämiseksi
- 10 kuormaa sammalta/turvetta
- 1 ovi pielilautoineen, 6 korttelia leveä ja 10 korttelia korkea, laudoitettuna yhdeltä tai kahdelta puolelta
- lukko ja saranat edelliseen
- 2 ikkunaa, 1½ kyynärää kanttiinsa, raameineen ja karmilautoineen
- 84 kpl 3 tuuman nauvoja vuorilautojen kiinnittämiseksi
- Takkaan ja leivinuuniin:
  - 20 kuormaa harmaita kiviä
  - 3000 tiiltä
  - 1 savupelti raameineen
  - rautainen takkarauta/tantari takkaan
- 6 kuormaa hiekka ja savea uuniin ja kiviperustaan

Aitta

- 56 kpl tukkeja hirsii varten, paksuus 8 tuumaa, pituus 7 kyynärää
- 8 kpl tukkeja perustusta varten, paksuus 8 tuumaa, pituus 6 kyynärää
- 8 kpl tukkeja kurkihirsiksi ja vuoliaisiksi, paksuus 8 tuumaa, pituus 7 kyynärää
- 18 kpl lattialankkuja, leveys 8 tuumaa, pituus 6 kyynärää
- 2 kuormaa ruodepuita
- 70 malkapuuta

2/3 kuormaa tai 23 1/3 (nippua?) tuohia

- 1½ kuormaa tarvepuita jyvälareihin
- 1 ovi pielilautoineen
- 1 oven lukko
- 1 pari saranoita

Navetta

- 52 kpl tukkia, paksuus 8 tuumaa, pituus 9 kyynärää
- 5 kpl niskoja vuoliaisiksi, paksuus 8 tuumaa, pituus 9 kyynärää
- 2 kpl niskoja välikattoon, paksuus 12 tuumaa, pituus 9 kyynärää
- 3 kuormaa halkaistuja tarvepuita välikattoon
- 2 kuormaa sammalta/turvetta välikatolle
- 2 kuormaa ruodepuita
- 90 malkapuuta
- 1 kuorma (eli 36 *nippua?*) tuohia
- 3 kuormaa tarvepuita lattiaa ja hinkaloa varten
- ovi saranoilla

Rehulato

- 64 kpl tukkeja, paksuus 8 tuumaa, pituus 9 kyynärää
- 5 kpl vuoliaisia, paksuus 8 tuumaa, pituus 9 kyynärää
- 2 kuormaa ruodepuita
- 90 kpl malkapuita
- 1 kuorma (eli 36 *nippua?*) tuohia
- 3 kuormaa tarvepuita (lattiaan)
- Ovi saranoilla

Riihi

- 72 kpl tukkeja, paksuus 8 tuumaa, pituus 9 kyynärää
- 5 kpl tukkeja vuoliaisiksi, paksuus 8 tuumaa, pituus 9 kyynärää
- 2 kuormaa sammalta/turvetta
- 2 kuormaa ruodepuita
- 90 kpl malkapuita
- 1 kuorma (eli 36 *nippua?*) tuohia
- Ovi saranoilla
- 9 kuormaa savea lattiaan ja kiukaaseen
- 8 kuormaa harmaakiviä kiukaaseen
- 15 kannullista tervankusta lattiaan

Aitan jyrkevät salvostetut jyväärit Haapajärven kotiseutumuseossa.

Navetan parret Haapajärven kotiseutumuseossa..

Aitta

Aitan tuli olla 6 x 6 kyynärän, eli 3,6 x 3,6 metrin kokoinen ja siinä tuli olla asialliset jyvälaitarit. Useinmiten ne olivat tätä pienempiä (2,5–4 m) hirsirakennuksia. Myös aitan oveen vaadittiin rautaiset saranat, lukko ja avain. Lisäksi aitassa tuli olla kunnolliset portaat tai porraskivi. Joskus aittana oli ns. tolppaaitta, jossa rakennus lepäsi alimman hirsikerran päälle asennettujen 1–2 kyynärän mittaisten pystytolppien päällä. Tolppa-/patsasjalca on aitan jalustarakenteena vanhempaa perua kuin myöhäisempi salvosjalkaiset aitat⁴⁰.

Navetta

Navetat olivat pienehköjä, 3–4 lehmälle tarkoitettuja hirsirakennuksia, joissa oli maa- tai puulattia. Lehmille tuli olla syöttöhinkalot. Myös navetan oveen vaadittiin rautasaranat. Vuosisadan loppupuolella katselmuksissa mainitaan pari kivinavettaakin. 1700-luvulla talonpoikia kehoitettiin käyttämään rakentamisessa kiveä puun säästämiseksi.⁴¹

Rehulato

Pienehkössä rehuladossa tuli olla lattia ja ovi, mielellään rautasaranoin.

Sauna ja riihi

Ensimmäisessä katselmuksessa vuonna 1752 mainitaan vain pari saunaa, eikä yhtään riihtä. Vuoden 1781 katselmuksessa molemmat näyttävät olleen jo melko yleisiä ja riihi kuului jo torpan perusvarustukseen. Uusi sauna tuli rakentaa siten, että sitä voitiin käyttää myös riihenä ja uutta tupaa rakennettaessa kehoitettiin vanhasta pirtistä tekemään riihi. Kemin komppanian ruoduille annettiin vuonna 1794 kehoitus riihien rakentamisesta vedoten siihen, että se jo oli useimmissa torpissa.⁴² Jos riihtä ei voitu rakentaa, tuli ruodun järjestää puintimahdollisuus muutoin. Joissakin tapauksissa sotilaalla oli lupa käyttää lähellä sijainneen talollisen riihtä.

Juomavesi

Katselmuksessa todettiin, oliko torpalla saatavilla puhdasta juomavettä riittävän lähellä. Mikäli vettä ei saatu läheisestä joesta tai purosta, rakennettiin hirsikehikolla vahvistettu kaivo.

Nokareen tilan aitta Haapajärvellä, rakennettu vuonna 1741 sotilastorpan aitaksi. Myöhemmin aitta on siirretty Kuonan Nokkoudelle Jykelän perinnepihaan. Kuva: Pasi Jaakonaho 1991/Kirjastovirma

Pellot

Ruotutilallisten tuli raivata torpalle pieni kaalimaa ja peltoa manttaalilukujensa suhteessa yhteensä 24 kapanalaa (Sievissä vaadittiin 32 kapanalaa). Mikäli peltoa oli liian vähän, tuli talollisten raivata puuttuvat osuudet. Jos taas peltoa oli yli määrään, luovutettiin ylimenevä osa yleensä torpan käyttöön veloituksetta. Vain muutamissa tapauksissa todettiin sotilaan raivanneen itselleen lisämaata. Pelloista kesannoitiin vuosittain yksi kolmasosa tai jopa puolet.

Kukin ruotutalollinen oli velvollinen rakentamaan raivaamansa pellon ympärille tarvittavat aidat ja kaimamaan ojat. Sotilaan tehtävänä taas oli pitää pellot, aidat ja ojat hyvässä kunnossa. Joskus, kun aitoja piti kunnostaa, määrättiin talolliset toimittamaan tarvittavat aidakset ja tolppavärkit ja sotilaan tuli laittaa aidat kuntoon. Ruotutalolliset tekivät pelloille ensikylvän ja viljelivät peltoja sotilaan ollessa kruunun palveluksessa sotaretkellä tai linnoitustöissä.

Peltojen tuli tuottaa sotilaan tarvitsema vilja, eli kaksi tynnyrillistä.⁴³ Tämän takia peltojen maanlaatuun kiinnitettiin huomiota. Hiekkamailla pellot eivät kasvaneet, jolloin koko torppa voitiin joutua siirtämään parempaan paikkaan. Joskus selvittiin peltojen lannoittamisella.

Katselmuksista selviää, että peltojen saveaminen tunnettiin jo tuolloin pellonparannuskeinona. Näin todettiin ainakin vuonna 1783, kun mietittiin Kala-joen Rahjalla torpan #131 siirtämistä pois hiekkamailta.

Katselmuspöytäkirjoissa on usein lueteltu ruotutalollisten sotilastorpalle raivaamat pelto- ja niitypalstat tarkkoine nimitietoineen. Alueen nimistön tuntijalle ja tutkijalle nämä voivat tarjota mielenkiintoisia yllätyksiä!

Niityt

Ruotutilallisten tuli osoittaa ja nimetä torpalle heinäniittyä yhteensä 2 talvikuorman (15–16 häkillisen) verran. Niityt olivat yleensä kylän takamailla vesistöjen varsilla tai soiden reunamilla. Niittyjen puuttuessa isännät määrättiin raivaamaan nimeämänsä palstat seuraavana syksynä. Näyttäisi siltä, että pelkän nimen antaminen jollekin alueelle riitti sen valtaamiseen.

Mikäli ruotutalollinen ei kyennyt osoittamaan torpalle niittyä, tuli hänen toimittaa sotilalle valmista heinää ”in natura” tai osoittaa niityt omilta veromailtaan. Pyhäjokilaakson puolella talolliset tuntuvat olleen hyvin hitaita raivaamaan niittyjä.

Riukuaitaa museoalueella Raahen Piehingissä.

1.6. Sotilasasut

Tämän kappale pohjautuu pääosin Kauko Rekolan artikkeliin ”Pohjalainen sotilas Ruotsin-ajalla”, joka on julkaistu Pohjoispohjalaisen osakunnan kotiseutujulkaisussa Jouko IV.⁴⁴

Karoliinipuku

Kuningas Kaarle X Kustaa antoi Ruotsin armeijalle ensimmäiset määräykset sotilaiden yhtenäisestä sotilaspuvusta vuonna 1655. Sitä ennen sotilaat olivat pukeutuneet omiin talonpoikasvaatteisiinsa. Tuolloin jokaiselle joukko-osastolle määrättiin pysyvästi omat pukuväriinsä, jotta taistelukentällä voisi kauempaakin erottaa omat joukot vihollisesta ja toisaalta rykmentit toisistaan. Yleensä värit olivat maakunnallisten rykmenttilippujen mukaiset. Pohjanmaan rykmentti sai siniset takit ja ruskeat housut. Kaarle XI jatkoi sotilaspukujen kehittämistä: pukujen leikkaukset määriteltiin tarkemmin ja värit vaihtuivat useaan otteeseen.⁴⁵

Vuonna 1687 otettiin käyttöön **karoliinipuku**, eli kaarlelainen asepuku, jossa oli pitkä sininen takki taakse käännettyin ja sivuille napitetuin liepein ja ns. ruotsalaiset pienet, nelikulmaiset hihankäänteet.

Rykmentit erottuivat hihankäänteiden kaulusten värien perusteella. Pohjanmaan rykmentillä sinisen takin vuori ja käänteet sekä housut olivat keltaiset. Kengät olivat matalat ja tylppäkärkiset, sama kenkä sopi molempiin jalkoihin. Päähineenä leveälierinen hattu tai sininen myssymäinen karpuusi. Musta kolmikolkkahattu tuli käyttöön vasta 1710-luvulla. Lisäksi vaatetukseen kuului pitkä alustakki, eli liivi, musta kaulahuivi, polvihousut, yli polvien ulottuvat villasukat, jotka kiinnitettiin soljellisilla polviremmellä, kengänsoljet, leveäsuiset hirvannahkiansikkaat, puhvelinnahkaiset olkavyöt sekä hiuspussi. Aliupseerit kantoivat hatussaan hopeanauhaa, upseerien hatussa oli kapea kultainen reuna. Tämä karoliinipuku perustui sen ajan ranskalaiseen siviilipukuun, jota ruvettiin käyttämään 1600-luvulla sotilaspukuna kaikkialla Euroopassa⁴⁶.

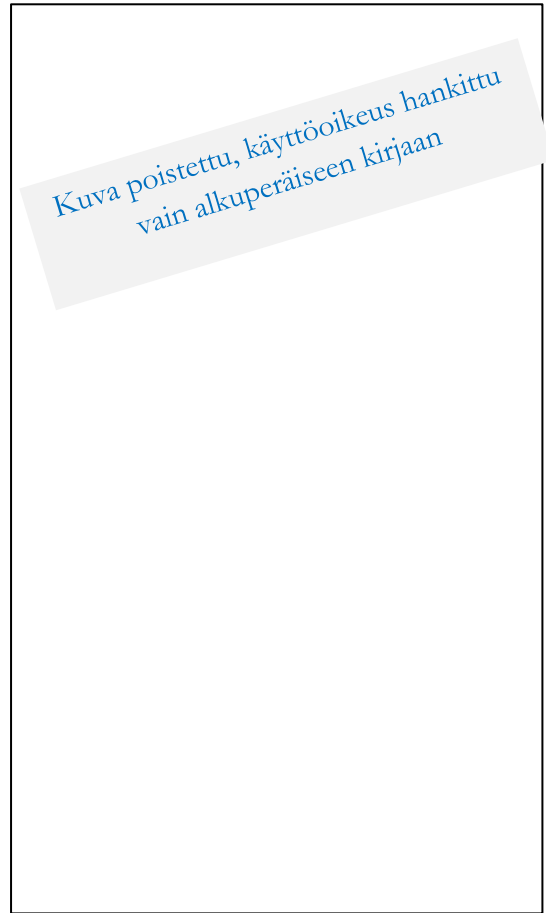
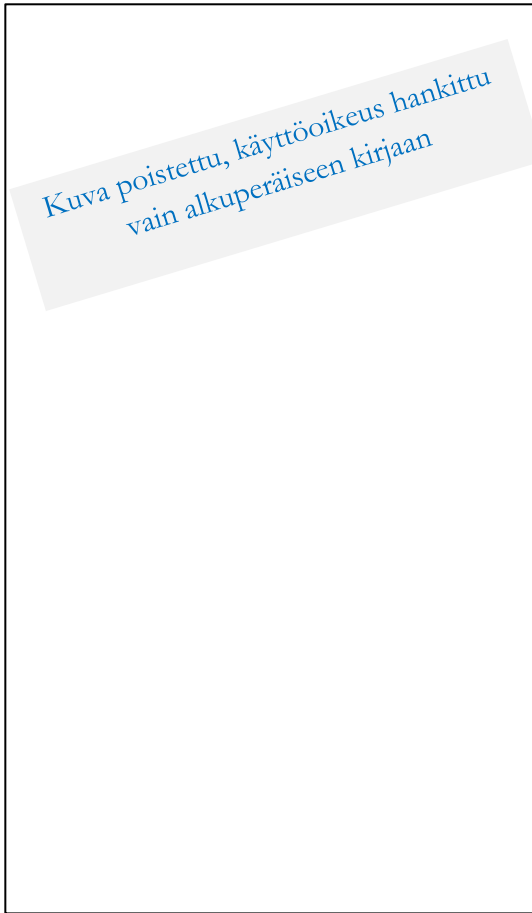
Ennen Pohjanmaan rykmentin paluuta Suuresta Pohjan sodasta miehille jaettiin Ruotsissa uudet nahkahousut, hatut, mustat kaulahuivit sekä sinistä verkkaa takkeihin sekä punaista liiveihin, kauluksiin ja hihankäänteisiin, paitapalttinaa, 67 paria kengänsolkia, 9 rumpuremmiä, 4 rumpua, ym. Näin rykmentin asuihin tuli osin vääriä värejä. Pohjanmaan rykmentti joutui käyttämään väärän värisiä vaatteita 1700-luvun alussa 30 vuoden ajan, sillä sille oli jostakin syystä toimitettu Riikaan Jönköpingin rykmentille tarkoitettut sini-punaiset asut. Ilmeisesti rykmentti sai yhtenäiset oman värisensä sotilasasut vasta 1730-luvulla.⁴⁷

Vuoden 1756 sotilasasu

Edellä kuvattu Kaarle XI:n karoliinipuku pysyi pienin muutoksin käytössä vuoteen 1779 asti. Pikkuvihan jälkeen ilmeisesti väreissä tapahtui pieniä muutoksia. Vuonna 1746 Pohjanmaan rykmentillä tiedetään olleen siniset takit, keltaiset alustakit ja housut sekä valkoiset sukat. Nämä värit otettiin käyttöön kaikissa Suomen jalkaväkirykmenteissä vuonna 1756.

Vuonna 1756 sotilaspukuun kuului valkoisella punoksella varustettu hattu, olkavyö patruunataskuineen, vasikannahkainen reppu ja kantoremmillä varustettu juomapullo. Vuonna 1754 Pohjanmaan rykmentissä otettiin käyttöön messinkisolkisten kenkien sijasta keltaisilla nauhoilla varustetut pieksut.

Vuonna 1756 rykmentin aseistukseen kuuluivat muskettien ja pistimien lisäksi messinkikahvaiset sapelit.

Pohjanmaan rykmentin sotilaan ja rumpalin asut vuodelta 1765. Kuvat: Krigsarkivet KrA/0429/001/55 ja KrA/0429/001/56.

Vuoden 1765 sotilasasu

Vuoden 1756 yhtenäiset sotilasasujen värit osoittautuivat Pommerin sodassa epäkäytännöllisiksi, sillä rykmenttejä ei enää voitu erottaa toisistaan. Tämän takia rykmenttivärit otettiin käyttöön uudelleen vuonna 1765 (Pohjanmaan rykmentissä vuonna 1767), eli värit olivat samat kuin ennen vuotta 1756 käytetyt.

Vuonna 1765 sotilasasussa takki oli tyköistuva ja aikaisempaa lyhyempi ja koristeellisempi. Vaikka koristenappeja oli paljon, ei takkia saanut kunnolla napitettua, vaan takin sulkemiseen käytettiin hakasia. Takin etupuolella oli solisluusta vyötärölle ulottuvat valkoiset punokset. Säärystimet olivat niin tiukat, että ne piti vetää jalkaan märkänä. Pähineenä käytettiin edelleen mustaa, valkoisella punoksella varustettua kolmikolkkahattua, mutta krenatööreillä oli

korkealla, messinkisellä etukilvellä varustetut suippohatut. Lisäksi päällystön pukuun kuului keppi; upseerien ja aliupseerien keppi oli bamburuokoa, korpraalien pähkinäpuuta. Keppi ripustettiin silkkinauhalla takin nappiin vasemmalle puolelle.⁴⁸

Pohjanmaan rykmentti asua kuvattiin seuraavasti: ”*Sininen takki ilman reväärikäänteitä, napinreiät ja napit molemmin puolin, punokset takin pielissä edessä. Oljenkeltaiset hibankäänteet ilman punoksia ja nappeja. Oljenkeltaiset hibattomat liivit. Oljenkeltaiset, irtovuorilliset housut.*”

Rykmentin soittokunnan puvusto poikkesi muista sotilasasuista ja se oli melko kirjava: Rumpaleilla oli 16 vaaleansinistä ja 4 tummansinistä takkia, 16 valkoiset ja 4 keltaiset liivit, 16 paria mustia ja 4 paria keltaisia housuja. Torvensoittajilla oli 8 vaaleansinistä takkia, 8 valkoiset liivit ja 8 mustat housut.

Kuva poistettu, käyttöoikeus hankittu
vain alkuperäiseen kirjaan

Kuva poistettu, käyttöoikeus hankittu
vain alkuperäiseen kirjaan

Pohjanmaan rykmentin sotilasasuja vuodelta 1779. Valkoinen nauha vasemmassa käsivarressa muistuttaa Kustaa III:n valtaannoususta. Alkuperäiset kuvat: Roos C.G., jäljentänyt vuonna 1890: Palmér E.Y. Vasemman puoleinen kuva: Sotamuseo, oikeanpuoleinen: Museovirasto.

Kustavilainen sotilaspuku mallia 1779

Kustaa III:n aikana vanha karoliinipuku uudistettiin täysin. Uusi asu noudatteli porvarillista ns. ”ruotsalaista pukua”, joka kuvasti aikakauden pintapuolista ja sievistelevän keikaroivaa rokokooluonnetta. Kenttäolosuhteisiin asu ei sopinut ollenkaan.

Entinen pitkä takki korvattiin lyhyellä jakulla, jossa saumojen päälle ommeltujen punosten sekä kauluksen ja hihankäänteiden värit olivat eri rykmenteillä erilaiset. Kesäisin käytettiin kevyempänä asuna alustakkia eli röijyä, jonka kaulus ja hihankäänteet olivat samaa verkkaa kuin varsinainen takki. Kolmikolkkahattu vaihdettiin kapeareunaiseen pyöreäkupuiseen hattuun, jota koristivat valkoinen ympyränauha ja ylöspäin käännettyyn vasempaan reunaan kiinnitetyt eriväriset töyhdöt. Housut olivat ruumiinmukaiset ja niiden päälle vedettiin korkeat säärykset. Jalkineina käytettiin unkarilaismallisia korkeavartisia kenkiä.

Kustavilaiseen asuun liittyivät ensimmäistä kertaa myös upseeriston arvomerkit. Ensin otettiin käyttöön takin rintaosaan asetetut nauhat ja tupsut, olka-poletit arvomerkkeineen vuonna 1792. Lisäksi upseerit käyttivät vasemmassa hihassa valkoista nauhaa muistona kuninkaan vallankaappauksesta vuonna 1772.

Rokokoo-tyylisuunta näkyi sotilasasujen lisäksi myös sotilaan ulkomuoto koskeissa määräyksissä. Sotilaan ohimolla tuli olla kahden sormen levyiset hiusrullat, joiden alareunan tuli olla korvan alimman nipukan tasalla. Hiuspalmikon tuli ulottua ristiselkään. Mikäli omaa tukkaa ei riittänyt, tuli hankkia peruukki. Lisäksi jokaisella sotilaalla tuli olla puuteria, liitua ja kyynärä palmikkonauhaa. Liitua voitiin hätätilassa korvata ohrajauholla.⁴⁹ Hiusten laittaminen oli työlästä, joten sitä oli suojeltava kaikin keinoin kun se oli saatu kuntoon. Tämän takia yömyssy oli nukkuessa välttämätön.⁵⁰

Vuoden 1779 jälkeen Pohjanmaan rykmentin puku oli seuraavanlainen: Sininen takki, jossa kaulus, vuori ja hihankäänteet keltaiset. Takin koristeluun käytettiin 3½ kyynärää punosta ja 15 pientä messinkinappia. Keltainen, hihallinen röijy, jossa kaulus ja hihankäänteet siniset sekä 13 pientä messinkinappia. Kaulahuivi mustaa villaa. Keltaiset housut sekä siniset säärökset, joissa keltaiset reunanauhat. Säärysten toinen pää ulottui mustien ns. unkarilaisten, korkeavartisten kenkien sisään. Kengissä keltaiset kengänauhat. Mustan hattu, jossa valkoinen nauha sekä valkoiset ja siniset sulat ja korkea keltainen töyhtö eli sulttaani. Patruunalaukku varten kulki rinnan yli leveä, valkoinen olkavyö. Kontrastina tälle hienostelevalle puvulle Pohjanmaan rykmentti sai vuonna 1795 uudelleen luvan käyttää pieksuja, koska ”nuoruudesta saakka pieksuja käyttäneenä ei voinut tottua kenkiin”.

Aseistukseen kuului pistimellä varustettu musketti ja sapelin kaltainen lyhyt teräse eli hukari.

Vuoden 1798/1802 sotilasasu

Kustaa IV Adolfin aikana sotilasasu korjattiin perusteellisesti. Nyt edestä lyhyt, hännöksellinen takki muistutti frakkia. Takissa oli taskut, korviin saakka ulottuva, kaksinkertainen kaulus, leveät rintakäänteet hännyskäänteet. Hattu oli korkea ja silinterimäinen. Sen pitkä vasen reuna oli kiinnitetty napilla hattukuvun yläreunaan ja koristettu töyhdöllä. Housut olivat tyköistuvat, housujen päällä oli polviin asti ulottuvat säärystimet.

Pohjanmaan rykmentissä takki oli tumman sininen, reväärikäänteet ilmeisesti myös siniset, kaulus sekä hihan- ja hännöksen käänteet keltaiset. Housut olivat keltaiset. Hatussa oli messinkinen ympäry rengas sekä keltainen töyhtö. Vyö ja olkaremmi olivat valkoiset. Pohjanmaan rykmentiltä poistettiin erivapaus pieksujen käyttämiseen.

Aseina oli pistimellä varustettu musketti ja hukari. Kiväärin hihna tuli olla sävytetty rykmentin asuun. Pohjanmaan rykmentillä se oli punainen.

Kuva poistettu, käyttöoikeus hankittu
vain alkuperäiseen kirjaan

Suomalaisten rykmenttien sotilasasuja mallia 1802: Turun rykmentti, Pohjanmaan rykmentti, Karjalaan jääkäri, Kajaanin pataljoona, suomalainen kadettioppilas, Savon rykmentti, Vaasan rykmentti. Kuva: Krigsarkivet KrA/0428/07/071.

Kohti Suomen sotaa

Kustaa IV Adolfin aikana pukumääräyksiä muutettiin jatkuvasti. Vuonna 1806 takista tuli yksinappirivinen ja siitä poistettiin reväärikäänteet. Vuodesta 1807 kaikkien jalkaväkirykmenttien takkien tuli olla harmaita. Kaulusten, hihan- ja hännysten käänteiden rykmenttivärit korvattiin jääkärijoukkoja lukuunottamatta tummansinisellä. Ilmeisesti Suomen sodan aikana vuosina 1808–09 sotilasasut olivat kuitenkin vielä monenkirjavia ja pääosin käytössä oli vuoden 1798 pukumalli⁵¹.

Vuonna 1807 otettiin käyttöön rykmentinmerkki, eli hatun etupuolelle kiinnitettävä pahvi- tai nahka-levy, jossa oli leveäsakarainen risti. Rykmentit ero-

tettiin ristin ja levyn pohjavärin perusteella. Pohjanmaan rykmentillä oli kellanruskea pohja, ristin poikisakarot olivat valkoiset ja pystysakarot mustat. Lisäksi uudessa sotilasasussa käytettiin kauluksessa nauhoja arvomerkkeinä.⁵²

Edelleen sotilaan ulkonäköön kiinnitettiin huomiota. Vuoteen 1801 asti parta piti olla ajettuna. Vuodesta 1801 sotilaalla tuli olla viikset ja vuodesta 1802 lähtien myös pulisongit korvan yläosasta kaulaan kaulaliinan alle. Puuterit, palmikot, pulisongit, ym. poistettiin käytöstä vuonna 1805. Tämän jälkeen tuli hiusten olla lyhyeksi leikatut.⁵³

Sotilasunivormu uusittiin 4–10 vuoden välein. Tätä paraatiasua (livmunderingen) sai käyttää vain ”kruunun palveluksessa”, eli sodassa ja rykmentinkouksissa. Muulloin ruotumestari, eli ruotutalollinen, joka oli vastuussa ruodun toimista, säilytti univormua sille varatussa kirstussa. Sotilas sai vanhan univormun (släpmunderingen) haltuunsa ja käytti sitä vähemmän tärkeissä tilaisuuksissa, kuten komppaniankokouksissa ja kirkkoparaateissa. Kotonaan ja työkomennuksilla sotilas käytti ruodun hankkimaa tavalista arkiasua tai käytöstä poistettua sotilasasua.⁵⁴

Kuva poistettu, käyttöoikeus hankittu
vain alkuperäiseen kirjaan

Pohjanmaan rykmentin hattumerkki.
Kuva: Krigsarkivet
KrA /0429/008/19

Kuva poistettu, käyttöoikeus hankittu
vain alkuperäiseen kirjaan

Pohjanmaan rykmentin upseerin ja sotilaan univormu 1798/1802. Kuva: Krigsarkivet KrA/0429/004/19.

I.7. Ruotusotilaan aseet ja varusteet (monteringen)

1600-luvulla jalkaväen pääaseina olivat lunttulukollinen musketti ja pitkä keihäs. Keihään avulla torjuttiin ratsujoukkojen rynnistys päin jalkaväkeä asettamalla keihäsmiehet eturiviin keihäät ojossa ja toinen pää maahan tuettuna. 1600-luvun lopulla kaksi aseteknistä uudistusta mullisti armeijan taistelutavan: piilukko ja pistin. Piilukkomusketilla tuli oli huomattavasti aiempaa nopeampaa ja tarkempaa. Keihäs ja keihäsmiehet kävivät tarpeettomiksi. Näin kaikilla jalkamiehillä oli yhtenäinen aseistus.⁵⁵

Ruotusotilaan varusteisiin kuului:

- piilukkomusketti, hihna ja pistin
- hukari ja kannatin väineen
- patruunalaukku, jossa sankkineula, ruutisarvi, öljysarvi ja asepuhdistusvälineet
- krenatööreillä lisäksi kranaattilaukku (12 miestä komppaniaa kohden)⁵⁶, valetut kranaatti oli täytetty ruudilla ja niissä oli sytytyslanka valmiina⁵⁷
- rumpalilla oli lisäksi rumpu.

Musketti

Jalkaväen pääaseena oli suustaladattava rihaamaton, eli sileäpiippuinen, piilukkomusketti. Musketin kantama oli noin 120–180 m, tulinopeus noin 1 laukaus minuutissa, myöhemmin 3–4 laukausta minuutissa. Aseessa oli alkeelliset etu- ja takatähtäimet. Piipun pituus oli noin 109 cm. Pistin oli 70–76 cm pitkä, aluksi se kiinnitettiin piipun vasemmalle puo-

lelle, vuodesta 1762 lähtien oikealle. Vuoteen 1799 asti kaikkien aseiden kaliiperi oli 20 mm, mutta vaihtelut eri valmistajien aseissa olivat melko suuria. Kuula painoi noin 40 g, ruutimäärä oli vajaat 20 g. Musketimallit vaihtuivat 6–15 vuoden välein ja joukkojen aseistus oli usein kirjavaa. Eri asemallien paino vaihteli välillä 4,3–5,2 kg.⁵⁸ Vuoden 1775 kiväärimallista lähtien musketteja kutsuttiin virallisessa kielenkäytössä kivääreiksi. Erilliset jääkärisosastot käyttivät tarkempia rihlattuja kivääreitä.⁵⁹

Upseereilla oli vuodesta 1733 lähtien sileäpiippuiset musketit, eli tussarit; vänrikeillä ja luutnanteilla yksi, ylemmillä upseereilla kaksi. Myös tussarin kaliiperi oli aluksi 20 mm, vuodesta 1792 lähtien 16 mm. Tussari poistui käytöstä vuonna 1799. Ratsuväen upseereilla oli pääsääntöisesti pistoolit, vuodesta 1788 lähtien lyhyt ratsuväen kivääri, eli karbiini.⁶⁰

Musketeissa käytettiin paperipatruunoita, joissa kuula sidottiin tiukasti langalla paperista rullatun hylsyn toiseen päähän ja ruutiannos kaadettiin toiseen päähän. Tämän jälkeen paperihylsyn ylijäävä osa taitettiin kokoon. Miehistö valmisti patruunat itse sarjatyönä rykmenteittäin: 137 miestä kykeni kahden upseerin ja kymmenen aliupseerin johdolla valmistamaan 10 tunnissa 96 000 musketinpatruunaa.

Patruunoita säilytettiin nahkaisessa patruunalaukussa, jossa oli myös piipunrassia, puhdistusvälineitä, sankkineula, ruutisarvi, voitelusarvi, ym. tarvikkeita. istimen tuppi kiinnitettiin patruunalaukkuun.⁶¹

Alussa ruotusotilaan taisteluväestökseen kuului 25 patruunaa ja 3 piikiveä. Vuodesta 1752 lähtien miehille kuului 18 patruunaa ja 4 piikiveä. Kuudessa

Musketin lataaminen tapahtui seuraavasti: Iskuri viritettiin taakse ja ruutisarvesta, kaadettiin sankkipannuun ruutia ja sankkipannu suljettiin. Sitten paperinen patruunahylsy repäistiin hampailla auki, kuula otettiin suuhun, ruuti kaadettiin piippuun ja työnnettiin latauspuikolla paperitollon avulla etulaukukseksi. Kuula työnnettiin perään ja tiukattiin paperin tai pellavatappuran avulla. Laukaistaessa hanaan kiinnitetty piikivi iski sankkipannun kaarevaselkaiseen kanteen, joka kääntyi iskun voimasta ylös ja päästi syntyneen kipinäsuihkun sankkiruutiin.⁶²

patruunassa oli normaalin kuulan lisäksi viisi pienempää ”susihaulia”. Kuormaston ammusvaunussa oli jokaista miestä kohden 36 patruunaa. Vuodesta 1806 lähtien miehille kuului 30 patruunaa ja 3 piikiveä sekä kuormastossa lisäksi 40 patruunaa ja 4 piikiveä miestä kohden. Harjoituksissa käytettiin harjoituspatruunoita, joissa ei ollut kuulaa ja ruutia oli vain puolet normaalimäärästä.

Hyvin koulutettu ampuja kykeni ampumaan musketilla noin neljä laukausta minuutissa, mutta kuivalla säällä kivääri jäi laukeamatta keskimäärin joka seitsemännellä kerralla, sateella useammin⁶³. Käytännössä jalkaväen ampumalinja kykeni ampumaan noin yhden yhteislaukauksen minuutissa⁶⁴.

Miekka/hukari

Jalkaväen sivuaseena käytettiin aluksi suoraa mallin 1685 komissiomiekkaa, jonka terä oli 90–95 cm pitkä. Se korvattiin vuonna 1748 preussilaismallisella lyhytteräisellä sapelilla, eli hukarilla, jonka kaareva terä oli 60–62 cm pitkä ja 2,5 cm leveä. Terä oli toispuoleinen, kärjestä 16 cm matkalta kaksipuoleinen. Terän molemmin puolin oli veriura.

Kahva oli valettu messingistä. Sydämenmuotoisen väistölöyryn selkäpuolella oli väistinrauta, yksinkertai-

nen rystykaari oli kiinnitetty ruuvilla pyöreään ponneen. Hukarin kokonaispituus oli 75 cm ja paino noin 800 g⁶⁵.

Ruskealla nahalla päällystetyn tupen alaosassa oli messinkihela, yläosassa vain ripustushaka ilman ylähela. Hukari poistettiin käytöstä vuonna 1806 ja korvattiin kivääriin kiinnitettävällä pistimellä.⁶⁶

Upseerien ja aliupseerin ns. komentajamiekka oli pitkä ja suora bardisaani, jonka terä oli 96 cm pitkä. Se poistettiin käytöstä vuonna 1792 ja samalla heidän aseistukseensa tuli pistimellä varustettu kivääri.

Tykki

1700-luvun aikana jalkaväkipataljoonien tueksi voitiin osoittaa myös kevyitä 3-naulaisia tykkejä, joiden rautakuulan paino oli noin 1,3 kg. Näitä helposti siirrettäviä, laakatulta ampuvia kanuunoita voitiin käyttää pataljoonan suorana tulitukena.

Raskaampi tykistö, johon kuuluivat 6- ja 12-naulaiset kanuunat ja kaaritulat ampuvat 16-naulaiset hau pitsit, toimi yleensä yhtenäisenä tykistöosastona jalkaväen takana. Ne käyttivät umpikuulien ohella kartessiammuksia, joissa ammuksen kuori oli täytetty pienemmillä irtokuulilla tai sirpaleilla. Järeillä, jopa 40-naulaisilla, mörssäreillä voitiin ampua myös räjähtäviä kranaatteja.⁶⁷

Suomen sodan aikanen kolmen naulan tykki Hämeenlinnan Museo Militariassa.

1.8. Ruotusotilaan rekrytointi

Kun ruodun sotilas karkasi, kuoli tai todettiin vanhuuden tai sairauden takia kelpaamattomaksi, oli ruodun hankittava tilalle uusi kelvollinen mies 3 kuukauden kuluessa. Liikekannallepanon sattuessa tuli täydennys kuitenkin tehdä välittömästi. Sodan aikana uusi mies oli hankittava seuraavan maaliskuun kuluessa.^{68 69 70} Ruotu ja uusi rekryytti tekivät keskinäisen pestisopimuksen ja ruotumestari esitteli uuden ehdokkaan maaherran koolle kutsumassa rekrytointikatselmuksessa, missä komppanian päällikkö (kapteeni) tarkasti miehen. Tällöin hänet kirjattiin armeijan rulliin ja hän sai oman sotilasnimen. Lopullinen hyväksyntä tapahtui seuraavassa pääkatselmuksessa tai sen korvanneessa tarkastuskatselmuksessa. Mikäli ehdokasta ei hyväksytty, joutui hän maksamaan pestirahansa takaisin.^{71 72}

Tykistön kartessiammus teki pahaa jälkeä osuessaan jalkaväkijoukkoon.

Pohjanmaan rykmentissä oli käytössä muista suomalaisista yksiköistä poikkeava vuorotäydennysjärjestelmä, missä täydennysvuoro kiersi pitäjän ruodulta toiselle määrättyssä järjestyksessä riippumatta siitä mihin ruotuun uusi rekryytti tarvittiin. Uuden miehen hankinnut ruotu maksoi miehelle pestirahan ja hankki työvaatteet. Näin tasattiin uusien sotilaiden hankkimisesta johtunutta räsitusta. Tästä syystä Pohjanmaalla sotilaiden pojat eivät yleensä palvelleet samassa ruodussa kuin isänsä. Vastaava menettely oli käytössä myös useissa Ruotsin maakunnissa.^{73 74}

Muissa suomalaisissa rykmenteissä rekrytointiräsitusta tasattiin siten, että koko korpraalikunta otti osaa pestin suorittamiseen ja pestirahan maksamiseen. Länsipohjan rykmentissä koko lääni oli vastuussa uuden sotilaan hankkimisesta kaatuneen tai kelpaamattomaksi tulleen tilalle periaatteella ”yksi kaikkien ja kaikki yhden puolesta”⁷⁵.

Vaikka sotilaspesti oli kohtuullisen haluttu, oli ruoduilla usein vaikeuksia löytää hyväksyttävää miestä, varsinkin sotavuosien aikana, jolloin miesten vaihtuvuus oli huomattavasti korkeampi. Välitön sotaanlähtö ei ollut kovin houkutteleva vaihtoehto. Toisaalta pitkien rauhanjaksojen aikana ruotusotilaan pesti nähtiin houkuttelevana mahdollisuutena hankkia perheelle asuinpaikka ja elanto.⁷⁶

Sotilaan tuli olla ruumiinrakenteeltaan hyvä ja voimakas, 18–36 -vuotias, maineeltaan moitteeton Ruotsin alamainen. Eniten ongelmia tuotti pituusvaatimus, joka oli aluksi 11 korttelia 3 tuumaa (170,7 cm). Vuonna 1778 vaatimusta helpotettiin 2 tuumalla (165,7 cm). Selvitysalueella sotilaiden keskipituus oli 167,5 cm; miehistä oli 5 % alle 165 cm pitkiä ja 15 % vähintään 175 cm pitkiä. Koko maassa sotilaiden pituus oli vuonna 1800 keskimäärin 168,5 cm; alle 165 cm pitkien osuus alle 10 % ja vähintään 175 cm pitkien osuus oli vain 8 % Kajaanin pataljoonassa joka kolmas mies oli alle 165 cm pitkä⁷⁷.

Usein ehdokkaat olivat irtolaisia tai renkejä, mutta myös sotilaiden tai talollisten poikia, joiden ei ollut mahdollista periä taloa. Joskus talolliset saattoivat ottaa kasvattipojan ”kasvamaan sotilaaksi”.

Mikäli sopivaa miestä ei löytynyt, jouduttiin joskus turvautumaan kauempaa hankittuihin miehiin: selvitysalueen ruotuihin otettiin mm. 84 miestä Savosta, 33 Hämeestä, 23 Karjalasta sekä 27 miestä Ruotsista. Sodan aikana ruotu sai kirjauttaa irtolaisen sotilaaksi ilmiantamalla hänet maaherralle, jos tämä oli kotoisin eri läänistä.⁷⁸ Rekryytin puuttuessa kirjattiin muutama tilallinenkin sotilaaksi siksi aikaa, kunnes hankkivat hyväksyttävän miehen tilalleen.

Selvitysalueella sotilaiden keskimääräinen palvelukseenastumisikä oli 24 vuotta, suurin osa otti pestin 18–31 -vuotiaana. Satakunnassa aloitusikä oli keskimäärin 22 vuotta.⁷⁹ Koko maassa aloitusikä oli 1700-luvun alkupuolella keskimäärin 22 vuotta ja vuosisadan lopulla noin 24 vuotta⁸⁰.

1700-luvun alkupuolella talonpoikasen sotilaan oli vielä mahdollista edetä urallaan aliupseeriksi saakka. Vuosisadan puolenvälin jälkeen etenemismahdollisuuksia ei käytännössä enää ollut.

1.9. Varamiehet

Varamiesjärjestelmä (*vargeringsman*) perustettiin 1740-luvulla paikkaamaan reservin puuttumista ja helpottamaan uusien ruotusotilaiden rekrytointia. Jokaisen ruodun tuli nimetä ruodun sotilaille varamies, joka saatiin tarvittaessa nopeasti vakinaisen sotilaan tilalle. Käytännössä varamiehet olivat renkejä tai talollisten poikia, jotka jatkoivat entisissä töissään niin kauan, kunnes kutsu kävi vakinaiseksi sotamieheksi.

Kruunu maksoi varamiehelle neljän hopeataalerin pestirahan ja ruotu saman pestirahan kuin vakinaiselle sotilallekin. Kun varamies otettiin sotilaaksi, ei hän enää saanut uutta pestirahaa. Kruunu maksoi varamiehille 8–10 hopeataalerin vuosipalkan, eli vaaterahan. Lisäksi he saivat marssien ja kokousten ajalta kolmen hopeäyrin päivärahan. Varamiesten ei myöskään tarvinnut maksaa henkiveroa.⁸¹

Ensimmäiset varamiehet otettiin sotilaaksi jo Hattujen sodan aikana. Pommerin sodan aikana varamiehiä jouduttiin käyttämään paljon tappioiden korvaamiseksi sekä ennen sotaanlähtöä korvaamaan vanhat ja raihnaiset miehet. Sodan jälkeen varamiesten rekrytointi laiminlyötiin, joten 1770-luvun alussa koko varamiesjärjestelmä hiipui unohduksiin.⁸²

Varamiesjärjestelmä elvytettiin uudelleen sodan uhan noustessa talvella 1772–73. Vuoden 1776 asetuksen mukaan kahden ruodun tuli yhdessä hankkia 16–30-vuotias varamies.⁸³

Pohjanmaalla tämänkin uudistus kohtasi voimakasta vastustusta, mutta jälleen talonpoikien oli taituttava. Tosin talonpojat olivat aiemminkin pitäneet ”miehiä varalla”. Täällä ei varamiehille kuitenkaan rakennettu omia varamiestorppia samassa mitassa

kuin esimerkiksi Turun ja Porin läänissä tehtiin vuoden 1773 erillispäätöksen mukaisesti. Kustaa III:n sodan aikana varamiehistä muodostettiin erillisiä pataljoonia vakinaisten rykmenttien yhteyteen. Vuonna 1781 varamieslaitosta täydennettiin siten, että jokainen rykmentti sai varamiesyksiköilleen oman päällisyyden, eli jokainen komppania sai vänrikin ja kersantin.⁸⁴

1.10. Sotilasnimet

Sotilaiden liikanimet, eli sotilasnimet, otettiin käyttöön kuninkaan määräyksestä jo 1600-luvun loppupuolella, kun ruotujakolaitos oli Ruotsissa otettu käyttöön. Toki lisänimiä oli käytetty satunnaisesti aiemminkin 1500-luvulta lähtien.⁸⁵ Kuningas ei antanut ohjeita siitä, minkälaisia sotilasnimien tuli olla. Vasta vuonna 1752 kiellettiin antamasta aatelittomalle sotamiehelle aatelissukujen nimiä. Onkin arvioitu, että komppanianpäälliköt saivat toimia nimenannonssa ilman yleispäteviä määräyksiä ja että sotilasnimet ovat kehittyneet spontaanisti, mutta aihepiiristä johtuen siten, että sotilasnimet olivat hyvin samankaltaisia koko valtakunnassa.⁸⁶

Ilmeisesti sotilasnimet olivat jatkoa keskiaikaiselle kansanomaiselle lisänimiperinteelle. Porvarillinen yhdistelmänimityyppi (*Stenman*) on kuitenkin myöhäisempää perua. Kansanomaisia lisänimiä on annettu ammatin, luonteenpiirteiden, ulkoisten ominaisuuksien tai asuinpaikan mukaan. 1700-luvun loppupuolella haluttiin sotilasnimiä lyhentää; lyhyempi nimi saatiin usein ottamalla uudeksi nimeksi jompikumpi vanhan kaksiosaisen nimen osa (*Backman* -> *Back*).

Sotilasnimet ovat lähes poikkeuksetta ruotsinkielisiä. Kala-/Pyhäjokilaaksoissa nimet myös yleisesti periytyivät samassa ruodussa sotilaalta toiselle; useimmista ruoduista löytyy peräkkäin 3–6 samannimistä miestä. Ruodussa #49 olivat kaikki 9 ruotusotilasta Lillmarck -nimisiä. Useimmiten nimi säilyi myös miehen vaihtaessa ruotua. Nimen säilyminen vaihteli rykmenteittäin: esimerkiksi Savon rykmentissä sotilasnimen ”periytyminen” ei ollut yhtä yleistä kuin Pohjanmaan rykmentissä. Periaatteessa lupa ruodun sotilasnimen muuttamiseen pääkatselmuksen yhteydessä annettiin kuninkaan kirjeessä vasta vuonna 1817⁸⁷.

Sotilasnimien luokittelu

Pirjo Mikkonen on tutkimuksessaan jakanut ruotsinkieliset sotilasnimet kolmeen ryhmään:

- 2-osaiset aatelis- tai porvaristyyppiset yhdyssanat,
- 1-osaiset suffiksilliset sukunimet ja
- tyypilliset sotilasnimet.

Näistä a) ja b) -tyypit ovat myös Kala-/Pyhäjokilaaksoissa hyvin edustettuina, mutta suffiksillisiä nimiä on vain muutama (*Kajjalin/Rajjalin, Pelander, Ugländer, Brusiiin*). Lyhyet sotilasnimet voidaan ryhmitellä myös seuraavasti: 1) eläimet, 2) ominaisuudet ja ammatit sekä 3) varusteet.⁸⁸

Porvaristyyppisiä yhdyssanoja (*Tallroth, Pahlman, Ståbländ, Aspgrén, Stenberg, Furuqvist*) oli kaikista alueen sotilasnimistä noin 40 %. Vuosisadan alkupuolella tämän nimityypin osuus oli yli 50 %, mutta vuoden 1780 jälkeen osuus putosi alle 10 %:n. Usein nämä yhdyssanat eivät tarkoita mitään konkreettista (*Blomström = kukkavirta*). Yleisesti yhdyssanan jälkimmäisenä osana esiintyvät sanat -man, -ström, -berg, -grén, -bäck, -felt, -dal.

Tyypillisten yksiosaisten sotilasnimien osuus on oli kaikkiaan yli 50 %. Vuosisadan alkupuolella niitä oli noin 40 % kaikista nimistä, mutta vuoden 1780 jäl-

keen osuus oli kasvanut 80 %:iin. Tyypillisistä sotilasnimistä yleisimpiä olivat luontoon liittyvät sanat (23 %), ominaisuudet (12 %) ja sotilastermit (9%). Luontoon liittyvistä termeistä yleisimpiä olivat lintulajit, vesistöihin ja maastonmuotoihin liittyvät sanat ja puulajit. Esimerkkejä luontoon liittyvistä sotilasnimistä:

• Luonto:

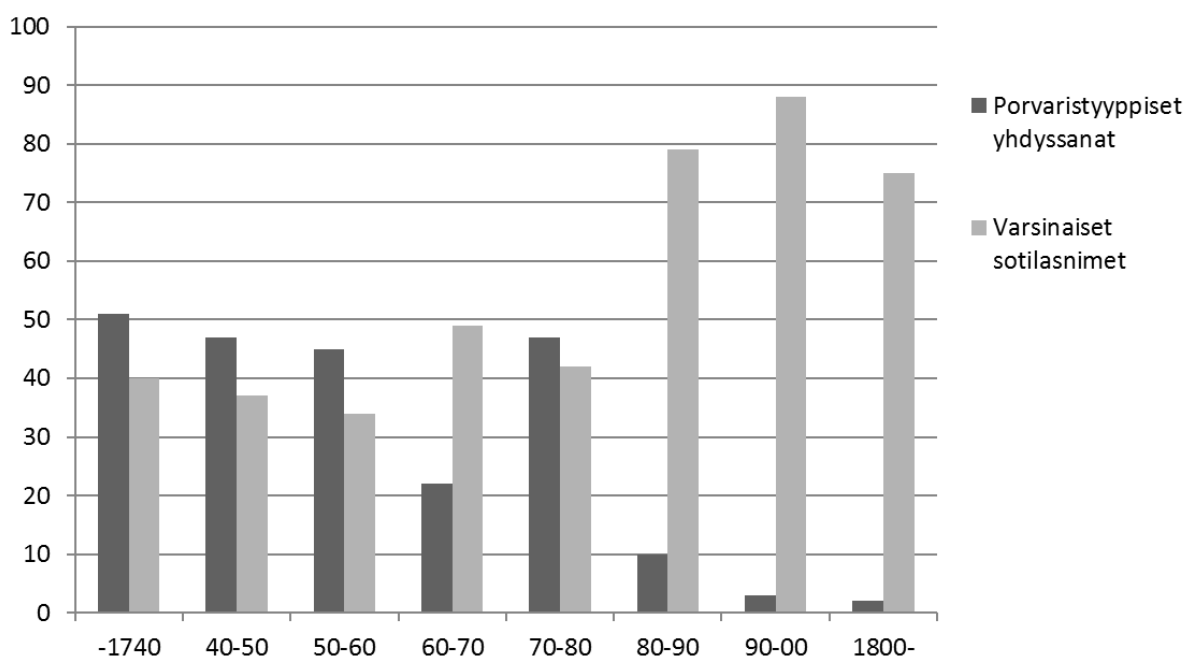
- linnut: Hackspik (tikka), Lohm (kuikka), Örn (kotka), Falck (haukka), Höök (haukka), Sparf (varpunen), Svala (pääsky)
- maasto: Malm (kangas), Berg (kallio), Fält (kenttä), Skog (metsä)
- vesistö: Sund (salmi), Ström (virta), Fors (koski), Wik (lahti)
- puut: Gran (kuusi), Rönn (pihlaja), Birk (koivu), Ahl (leppä), Asp (haapa)

• Ominaisuudet:

- Gammal (vanha), Contant (puhdas), Orolig (levoton), Starck (vahva), Hurtig (reipas), Liten (pieni), Lustig (iloinen), Modig (uljas), Flink (nopsa)

• Sotilastermit:

- Canon (tykki), Carbin (ratsupyssy), Gadd (pistin), Krut (ruuti), Musquet (musketti), Pamp (pitkä miekka), Sabel (sapeli), Svärd (miekka), Tapto (iltarumpu)

Porvaristyyppisten kaksiosaisten yhdyssanojen ja varsinaisten sotilasnimien osuudet Kala- ja Pyhäjokilaaksojen alueen sotilasnimistä vuosikymmenittäin vuosina 1733–1809.

I. I. I. Katselmukset, koulutus

Miehistön koulutus

Miehistön koulutus tapahtui pääasiallisesti rykmenttikokouksissa sekä pataljoonan- ja komppaniankokouksissa.

Vuodesta 1734 lähtien tavoitteena oli pitää rykmenttikokouksia neljän vuoden välein, kerrallaan 17 päivää. Käytännössä kokoontumiset jäivät kuitenkin vähin: Ennen Hattujen sotaa Pohjanmaan rykmentille pidettiin vain yksi rykmenttikokous vuonna 1737, joka sekin useammalla paikkakunnalla. Hattujen sodan jälkeen tilanne hieman parani ja pääkatselmuksia pidettiin vuosina 1759 (kahdesti), 1761, 1775, 1770, 1789, 1790 kahdesti, 1795 ja 1802.

Rykmenttikokouksissa pidetyssä pääkatselmuksessa (generalmöstring) tarkastettiin rykmentin miehistö, kalusto, varustus ja aseistus. Katselmuksista laadittiin luettelot, eli rullat, kolmena kappaleena: oman sa rykmentille, lääninhallitukselle ja sotakollegiolle. Katselmuksissa kulunut ja huonokuntoinen materiaali poistettiin ja kelpaamattomat sotilaat korvattiin uusilla alokkailla. Pääkatselmusrullaan kirjattiin myös rykmenttikokousten välissä tapahtuneet miesvaihdokset, kun uusien miesten kelpoisuus sotilaaksi oli ensin todettu.

Hattujen sodan jälkeen ruvettiin pitämään kaksi- tai kolmeviikkoisia pataljoonankokouksia. Pohjanmaan rykmentin henkikomppanian kokoontumispaikkana oli Vaasa ja everstiluutnantin pataljoona kokoontui Oulussa tai Pattijoella.⁸⁹ Niissä harjoiteltiin joukkueen, komppanian ja pataljoonan toimintaa ja liikettä.

Käytännössä komppanian kirkkoöksiisit olivat säännöllisin koulutusmuoto, missä alokkaat saivat ensimmäiset oppinsa armeijan ruotsinkielisistä käskysanoista, marssimisesta ja aseiden käsittelystä sekä yksikön perusliikkeistä. Aluksi kirkkoparaateja järjestettiin sunnuntaisin ja juhlapyhinä jumalanpalveluksen jälkeen noin kerran kuukaudessa. Vuodesta 1781 lähtien nämä harjoitukset määrättiin pakollisiksi joka sunnuntai. Päälystön oli harjoitettava miehistöä ”*tunti talvella ja kaksi kesällä asennossa, ojennuksessa, marssissa ja käänöksissä*”⁹⁰.

Kustaan sodan jälkeen vuonna 1790 kirkkoparaatit korvattiin vuosittaisilla komppaniankokouksilla, jotka kestivät 4–8 päivää. Kullakin harjoituskerralla miehet saivat ampuu kolme harjoituslaukausta: ensimmäinen laukaus yksittäin, toinen ruoduttain ja kolmas koko osaston yhteislaukauksena. Lohtajan komppanian komppaniankokoukset pidettiin Lohtajalla ja Pyhäjoen komppanian kokoukset Pyhäjoella. Joukkojen liikettä ja yhteistoimintaa niissä ei kui-

tenkaan päästy harjoittelemaan. Miehistön huono koulutustaso olikin yksi ruotujakolaitoksen kompastuskivistä.

Pitkät matkat ja muonitusongelmat haittasivat komppanian- ja pataljoonankokousten pitämistä. Ruotutalollisten piti järjestää kyyditykset ja eväät näihin kokouksiin, mutta usein eväät loppuivat kesken harjoituksen. Vuodesta 1776 lähtien kruunu kustansi kokousten muonituksen ja korvasi talonpojille kyydityskustannukset.⁹¹

Ruotsin armeijan komentokieleksi määrättiin vuonna 1689 ruotsi, jotta eri yksiköiden yhteistoiminta voitiin turvata kaikissa olosuhteissa.⁹² Aiemmin 1600-luvulla suomalaisen talonpoikaisarmeijan miehiä komennettiin suomeksi ja myös tärkeimmät asiakirjat käännettiin suomeksi, mm. vuoden 1642 Sota-artiklat ja vuoden 1680 jalkaväen koulutusohjesääntö.^{93 94} Ummikkosuomalaisille vieraskielisten komentosanojen oppiminen saattoi olla hyvinkin työlästä.

Upseeriston koulutus

1700-luvun alussa Suomessa ja Ruotsissa ei ollut tarjolla upseerikoulutusta, eikä koulutus ollutkaan vaatimuksena upseerin viran saamiselle. Oppi siirtyi useimmiten isältä pojalle tai nuorukaiset olivat vanhemman upseerin opastuksessa. Varsinainen sotakoulutus tapahtui varuskunnissa, missä kokelaan piti palvella kolmen kuukauden ajan sotamiehen, korpuraalin ja aliupseerin tehtävissä sekä kaksi kuukautta upseerina varuskuntarykmentissä. Tämä arvoasteikkokoulutus päättyi muodolliseen majurin pitämään kuulusteluun. Tämän jälkeen rykmenttikomentaja saattoi esittää aliupseeria vänrikin virkaan.⁹⁵

Ruotsin ensimmäiset kadettikoulut olivat vuonna 1739 perustettu Kuninkaallisen tykistörykmentin kadettiosasto, vuosina 1748–56 Tukholmassa toiminut kruununperillinen/kuningas Adolf Fredrikin yksityinen kadettikoulu sekä vuonna 1756 perustettu Karlskronan merikadettikoulu.

Suomessa Savon prikaatin komentaja Georg Magnus Sprengtporten ryhtyi kouluttamaan omalla kustannuksellaan upseerin uralle aikovia nuorukaisia sotilasvirkatalossaan Ristiinan Brahenlinnassa vuonna 1777. Hän hankki kruunulle Rantasalmelta Haapaniemen ja Remeksilän ratsutilat ja perusti sinne vuonna 1779 upseerikoulun, joka nimettiin vuonna 1791 Haapaniemen Kadettikouluksi.⁹⁶

Sprengtporten oli omaksunut Ranskan vierailullaan uusia sotilasoppeja, joita hän ennakkoluulottomasti toteutti Savon prikaatissa. Hänen mielestään upseerien koulutus oli riittämätöntä, eivätkä kirkkoöksiisit ja lyhyet rykmenttikokoukset riittäneet miehistön

kouluttamiseen: ”Joka eläkkeeseen viljelee soita ja rämeitä, kykenee harvoin kasvattamaan sotilaallista neroutta”. Hän toi Savon prikaatiin uudenlaisen liikkuvan taistelutaktiikan, jossa käytettiin hyväksi Suomen metsäistä ja rikkonaista maastoa.⁹⁷

Haapaniemen sotakouluun otettiin kerrallaan 16 varsinaista ja kahdeksan ylimääräistä oppilasta, iältään 13–15 vuotta. Koulu kesti neljä vuotta. Koulussa opetettiin yleis- ja sotilasaineita, mm. kenttäpalvelusta, taktiikkaa, linnoitusoppia, kartanpiirustusta, kenttämittausta, pioneeritöitä, sotahistoriaa, uskontoa, filosofiaa, retoriikkaa, siveysoppia, maantiedettä, historiaa, matematiikkaa, fysiikkaa, astronomiaa, ainekirjoitusta, ruotsia, ranskaa, saksaa, englantia, venäjää ja suomaa sekä liikuntaa, kuten miekkailua, ratsastusta, uintia ja voimistelua. Opetuskielenä oli ruotsi.^{98 99}

Pohjanmaan rykmentin upseeristo oli saanut sotapoppinsa pääosin varuskuntakoulutuksessa, sillä vain 12 upseeria oli opiskellut jossakin sotakoulussa.^{100 101}

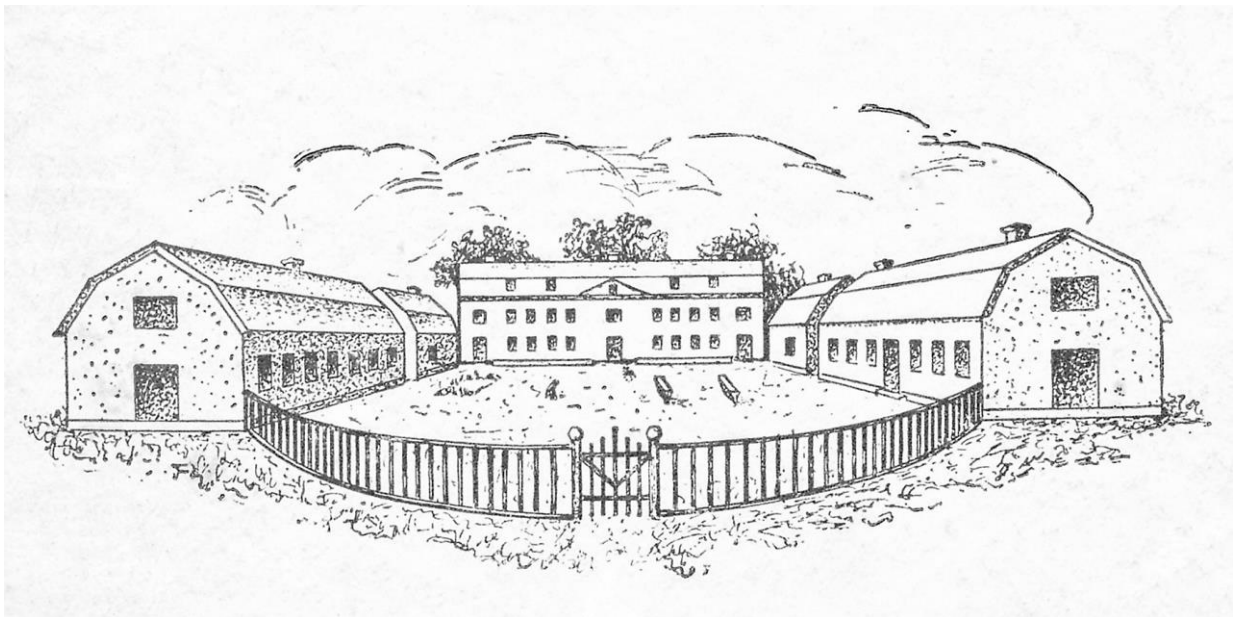
I.12. Taisteluryhmitys ja taktiikka

Armeijan taistelu perustui jalkaväen tuleen ja liikkeeseen. Tykistö tuki jalkaväen liikettä

Sodan aikaisessa taistelujaotuksessa jalkaväkirykmentti jaettiin kahteen nelikomppaniaiseen pataljoonaan, joiden komentajina toimivat rykmentin komentaja (eversti) ja everstiluutnantti. Komppania jaettiin kahteen plutoonaan, eli joukkueeseen, ja plutoona edelleen kahteen osastoon (topp). Osasto jaettiin vielä tulitoimintaa varten kahteen siipeen.¹⁰²

Prikaati oli itsenäiseen toimintaan kykenevä yksikkö, johon kuului yleensä kaksi rykmenttiä vahvennetuna erillisillä pataljoonilla, ratsuväkiyksiköillä ja tykistöllä.¹⁰³

Kussakin komppaniassa oli vuoteen 1806 asti 12 krenatööriä (määrä saattoi hieman vaihdella), eli käsikranaatin heittäjää. Krenatöörin vaatetus poik-

Georg Magnus Sprengtportenin vuonna 1779 perustama Haapaniemen sotakoulu Rantasalmella. Päärakennus oli kaksikerroksinen ja lisäksi siinä oli korkea vinttikerros ja molemmissa päissä lyhyt yksikerroksinen siipi. Päärakennuksen eteläpään toisessa kerroksessa oli koulunjohtajan kaksi huonetta. Rakennuksen keskellä oli neljä huonetta opiskelijoille ja toisessa päädyssä huoneet kolmelle opettajalle. Muut opettajat asuivat ensimmäisessä kerroksessa, missä oli myös iso luento- ja hartaussali, pieni kirjasto ja eteläpäädyssä katsastusmiehen huone. Vintillä oli neljä puolilämmintä huonetta, joista yksi oli arestihuone. Toinen yksikerroksisista sivurakennuksista oli talli ja toinen harjoitusali.¹⁰⁴ Kuva Nordenstrengin kirjasta Haapaniemi Kriksskola och topografiska kår (kansikuva).

kesi hieman muista: selvin ero oli 32 cm korkea lieritön suippo hattu, jonka etupuolella oli koristeellinen messinkikilpi. Alun perin krenatöörit sijoitettiin taistelussa ryhmityksen eteen. He laukaisivat ensimmäisinä aseensa ja heittivät käsikranaattinsa. Heidän tehtävänsä oli kuitenkin ajan kuluessa jo hämärtynyt.

Krenatöörit poistettiin jalkaväkirykmentistä vuonna 1806 ja tilalle perustettiin erillisiä krenatööri-rykmenttejä, joihin valittiin pitkiä ja edustavan näköisiä miehiä. Pataljoona oli perusyksikkö, jonka toimintaan koko armeijan taistelu perustui. Pataljoonan päätaistelumuoto oli kaksirivinen linjamuoto, jolloin rintama oli suhteellisen leveä, mutta hyvin ohut. Lisäksi voitiin käyttää esimerkiksi komppanioittain ka-peaa, monirivistä kolonnamuotoa ja metsämaastossa parvea. Tulitus tapahtui komppanioittain, platoonittain, siivittäin ja riveittäin.

Uutena toimintamuotona oli myös jääkäritoiminta, mitä varten kustakin pataljoonasta muodostettiin kaksi jääkäriplutoonaa. Yhteen jääkäriplutoonaan kuului 1 upseeri, 2 aliupseeria, 2 korpraalia ja 48 miestä. Jääkäreiksi valittiin rivakimmat ja ketterimmät miehet, joille aseenkäyttö ja metsässä liikkuminen oli tuttua. Jääkäriplatoonat ryhmitettiin pataljoonan siiville tai ne saattoivat edetä ketjussa pataljoonan edessä.¹⁰⁵

Hyökkäyksessä kumpikin rivi ampui yhteislaukauksen 120 askeleen päässä vihollisesta. Pataljoonan edettyä 60 askeleen päähän vihollisesta ampui takarivi yhteislaukauksen etumaisten yli. Tämän jälkeen hyökkäystä jatkettiin juosten pistimet tanassa ja ennen viimeistä rynnäkköä eturivi ampui vielä yhteislaukauksen 8–10 askeleen päässä vihollisesta.

Linjatakätkässa tavoitteena oli nopea ja tasaisena jatkuva tuli. Vihollisen lähestyessä tuli viimeisen 200 metrin aikana ehtiä ampua mahdollisimman monta laukausta. Puolustuksessa monirivisellä linjamuodolla saatiin tehokkaampi tuli ja yhteislaukauksia voitiin myös muunnella siten, että jopa kolme riviä saattoi ampua yhteislaukauksen kerralla. Tällöin ensimmäinen rivi oli polvella, kolmas ampui toisen rivin väleistä. Yhteislaukauksen jälkeen miehet siirtyivät taakse lataamaan ja seuraava rivi oli valmiina ampumaan.¹⁰⁶

I.13. Kurinpito

Armeija oli tarkka sotilaiden nuhteettomuudesta. Sotilaspalveluksessa, eli sodassa, työkomennuksilla, marssilla ja sotaväen kokoontumisissa, sotilas oli sota- oikeuden alainen. Siviilitoimissaan sotilas vastasi

tekemisistään siviilioikeudessa, eli käräjä-/hovioikeudessa.¹⁰⁷ Sotilastorpissa asuessaan sotilas oli myös ympäröivän kyläyhteisön jäsen ja kirkkokurin alainen.

Rykmentin kurinpidosta huolehti rykmentinprofossi kolmen apulaisensa kanssa.¹⁰⁸ Pienemmät palvelusrikkeet, kuten hutilointi, tottelemattomuus ja esiintyminen humalassa, komppanianpäällikkö hoiti välittömästi paikan päällä. Vakavammat rikkeet vietiin sota-oikeuteen, missä rangaistuskeinoina olivat ruoskiminen, kujanjuoksu, aresti kaularautoissa, vankeus vedellä ja leivällä, sakko, maasta karkottaminen ja teloittaminen ampumalla.¹⁰⁹ Vuonna 1795 otettiin käyttöön uusi rangaistusmuoto: ”kissarangastus” (kattstarffet). Siinä käytettiin piiskaa, jossa oli 45 cm pitkä 2,5 cm paksuinen varsi, jonka päässä yhdeksän 56 cm pitkää kellonnyöriä, joissa jokaisessa kaksi solmua.¹¹⁰

Vielä vuoden 1798 sotalaki määräsi taposta, väkivaltaisuudesta ja häväistyksestä julman rangaistuksen: ”*surmattava, oikea käsi ja pää irtihakattava ja teiltava*”. Kova rangaistus oli myös kujanjuoksu: 150–300 miestä asettuivat vastakkain kahteen riviin muodostaen kujanteen, minkä läpi tuomitun piti juosta yläruumis paljaana ja kädet sidottuna samalla, kun piiskaajat löivät molemmin puolin. Kovin ruumiillinen rangaistus oli yhdeksän perättäistä kujanjuoksua 300 miehen kujanteesta. Rangaistukset toimenpantiin joukkojen läsnä ollessa, mikäli mahdollista.¹¹¹

Rykmentissä oikeutta jakoi rykmentinoikeus, johon kuuluivat eversti puheenjohtajana ja 12 everstin valitsemia jäsentä: 2 kapteenia, 2 luutnanttia, 2 vänrikkiä, 2 väpeliä, 2 kersanttia ja 2 lippumiestä. Pöytäkirjanpitäjänä toimi valan tehnyt auditööri, eli sota-tuomari. Syyttäjänä toimi rykmentinprofossi.¹¹²

Siviilioikeuteen sotilaat joutuivat julkijuopottelun, sapattirauhan rikkomisen, tappelun tai varkauden takia. Muutama mies tutkimusalueellakin oli syyllistynyt myös murhaan/tappoon. Siviilioikeus rangaistukset olivat useimmiten ruoskinta, kirkon häpeärangaistus, vankeus tai pakkotyö määrääjäksi tai loppuiksi. Vuoden 1734 rikoslain mukaan kuolemanrangaistuskin oli vielä käytössä, tosin harvinainen.

Kirkkokuria valvoi kirkkoherra ja kappalaiset apunaan kyläkuntien kuudennusmiehet. Maallisten lakien lisäksi kirkko seurasi erityisesti jäsentensä elämän nuhteettomuutta. Yleisimpiä sotilaiden tekemiä rikkeitä olivat salavuoteus, ennenaikainen yhteiselo ennen vihkimistä, juopottelu, sapattirauhan rikkominen, kortinpelaaminen. Rangaistuskeinoina kirkolla oli mm. nuhtelu, varoitus, sakottaminen, kirkon häpeärangaistus, julkirippi, ehtooliselta poissulkeminen ja seurakunnasta erottaminen.

1.14. Ruotusotilaat osana yhteisöä

Armeijan upseeristo, aliupseeristo ja ruotusotilaat muodostivat 1700-luvulla omat sosiaaliset ryhmänsä: rahvaan seassa asuvat upseerit ja aliupseerit kuuluivat papiston ohella säätyläistöön ja ruotusotilaat muodostivat oman ryhmänsä torppareiden ja talollisten välimaastoon. Tunnusomaista näille ryhmille oli se, usein avioliitot solmittiin oman ryhmän sisällä.¹¹³

Usein sotilaan pojasta tuli sotilas ja voitiin puhua jopa sotilassuvuista. Ilmeisesti tähän vaikutti isältä saatu esimerkki ja hyvät taloudelliset edut. Toisaalta myös sekä ruodut että komppanioiden päälliköt suosivat rekrytteinä sotilaiden poikia luotettavana valintana. Ainakin he tiesivät mihin olivat ryhtymässä ja olivat saaneet ensimmäiset sotilasoppinsa jo kotonaan. Toisaalta sotilasammattin edut houkuttelivat myös talollisten nuorempia poikia, joilla ei ollut mahdollista periä taloa.¹¹⁴ Kohtuulliset taloudelliset edut ja oma torppa tekivät ruotusotilaista houkuttelevia puolisohdokkaita ja yleensä pestin saanut nuori sotilas päätyi pian vihille.

Ruotusotilaat olivat samalla osa siviiliyhdyksuntaa. Yhteensä sotaväen perheiden osuus maaseudun väestöstä saattoi olla liki 10 %.¹¹⁵ Näin ruotusotilailla oli merkittävä osuus myös maaseudun asuttajina ja uudisraivaajina ja ruotujakolaitos kosketti tavalla tai toisella kaikkia maaseudun asukkaita. Sotilastorppia oli kaikissa kylissä ja monet sotilaat osallistuivat myös aktiivisesti kyläyhteisönsä elämään. Tästä voidaan mainita esimerkkinä monet kirkon kuudennusmiehinä toimineet ruotusotilaat.

Kruunun palveluksessa sotilaat näkivät maailmaa omaan pitäjäänsä laajemmin ja saattoivat rikastuttaa kyläyhteisöään uusien ajatuksin, menetelmin ja tavoin. Heidän mukanaan maaseudulle levisi uusia viljelyskasveja, joista merkittävimpana Pommerista tuotu peruna.

Ruotusotilaiden kohtuullisesta tulotasosta kertovat kirkkontilit, joiden mukaan monet sotilaat tekivät kotiseurakunnalleen lahjoituksia. Ajan tavan mukaan lahjoitukset liittyivät usein avioliittokuulutuksiin, lapsenteon jälkeiseen kirkottamiseen, vainajan viimeiseen voiteluun ja hautaamisesta maksettuihin multa-rahoihin. Joskus sotilaat maksoivat ylimääräistä kotivihkimisestä tai heistä maksettiin korotettua multa-rahaa haudattaessa kirkon lattiaan.

Ruotusotilaat perheineen olivat tavallisia maaseudun asukkaita. He elivät papin nuhteessa ja kävivät kirkossa siinä kuin muukin rahvas. He olivat maalli-

sen tuomivallan kontrollissa ja vastasivat teoistaan käräjillä. Mukaan mahtui niin räyhääjiä ja tappelijoita kuin tavallisia perheenisiä. Ehkä maailmaa nähneitä ja koviin otteisiin tottuneita miehiä pelättiinkin. Varsinaisia rötöstelijöitä ruotusotilaissa taisi kuitenkin olla tavallista väestöä vähemmän, sillä armeijan kuri vaati nuhteetonta käytöstä ja rikostuomio johti yleensä erottamiseen. Yleisin kirkkosakon maksuperuste taisi olla ”ennenaikainen yhteiselo” morsiamen kanssa, mistä todisteena pian vihkimisen jälkeen syntynyt esikoinen. Käytännössä ruotusotilaat olivat enemmän maanviljelijöitä kuin ammattisotilaita. Ehkä heitä voisi verrata meidän aikamme reserviläisiin.

Usein sotilaspalveluksensa päättäneet sotilaat on merkitty kirkonkirjoissa itsellisiksi tai entisiksi sotilaisiksi, monet joutuivat turvautumaan vanhoilla päivillään myös köyhäinapuun, eli joutuivat ruotu-/kirkonvaivaisiksi. Entinen ruotusotilas ja itsellinen tarkoittavat tässä yhteydessä likimain samaa ja määrittelevät miesten uuden aseman kyläyhteisössä: entiset sotilaat olivat itsellisiä suhteessa yhteisöönsä.¹¹⁶

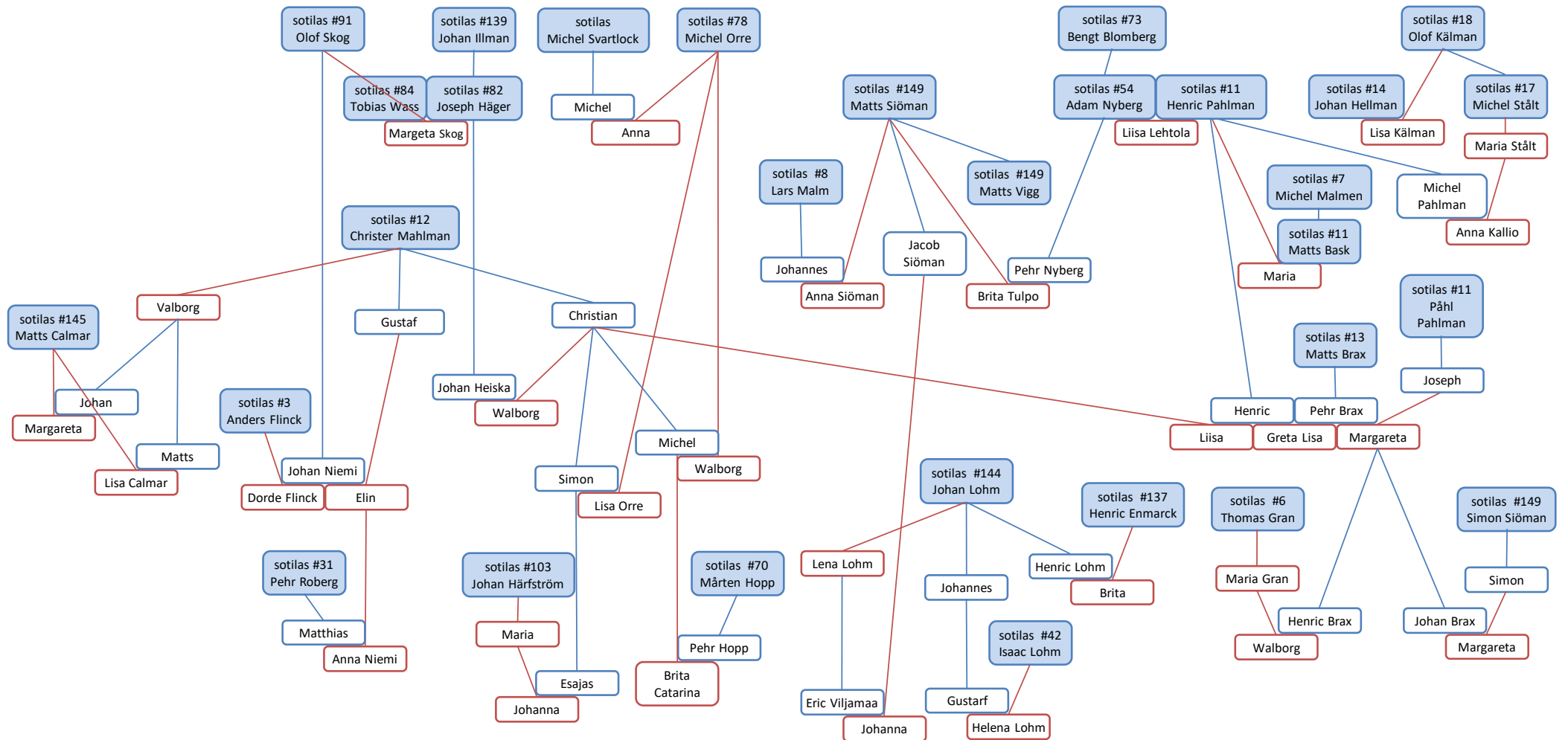
”Entinen sotilas” -merkinnällä voitiin tarvittaessa korostaa miehen aiempaa ammattia. Aiemmin Ruotsin suurvalta-aikana sotilaat lähetettiin Keski-Euroopan sotatantereille tai varusväeksi Baltian linnoituksiin, mistä harva palasi kotikonnuilleen, mutta nyt kyläyhteisölle tuli eteen uusi pulma: itsellisten määrä kasvoi huomattavasti.

Ilmeisesti monilla entisillä sotilailla oli asuttavanaan pieni torppa tai ikääntyessään he asuivat lastensa tai jonkun ruotutalollisen luona. Joillakin sotilailla jäi palkasta jotakin säästöönkin, sillä tutkimusalueen entiset sotilaat perheineen olivat hanakoita uudistilallisiksi tai verotalollisiksi. Usein sotilaat itse olivat jo raihnaisia, mutta heillä oli vereviä poikia auttamaan maan raivaamisessa ja asumisessa.

Niemelän¹¹⁷ mukaan Satakunnassa entiset sotilaat, varsinkin nuoremmat miehet, ryhtyivät usein torppareiksi. Tässä näkyy yleinen ero etelän laajemman torpparilaitoksen ja Pohjanmaan välillä, olihan täällä jokilatvoilla vielä enemmän maata raivattavaksi. Niemelän selvityksessä vain kolme entistä sotilasta päätyi talollisiksi ja kaksi uudistilallisiksi.

Ruotusotilaiden lesket jäivät usein tyhjän päälle: he joutuivat lapsineen lähtemään sotilastorpasta uuden sotilaan tieltä. Nämä hädät eivät aina tapahtuneet kivuttomasti, tästä todisteena sotilastorppien katselmuksissa useat maininnat edellisen sotilaan lesken rikkomista ikkunoista. Usein lesket avioituivat uudelleen tai turvautuivat sukulaistensa apuun.

I. Ruotujakolaitos <>> Ruutusotilaat Kala- ja Pyhäjokilaaksoissa 1733–1809

”Hämähäkkikuvio” esimerkkinä ruutusotilaiden perheiden verkottumisesta keskenään

I.15. Väliaikaisia joukko-osastoja

Kajaanin komppania 1756–1766 ja Kajaanin pataljoona 1791–

Kainuu kuului vanhastaan Pohjanmaan maakuntaan, mutta se oli pitkään vapautettu sotaväenotoista. Vasta 30-vuotisen sodan aikoihin vuosina 1729–1737 Kainuu joutui väenottojen kohteeksi. Rajamaakuntana Kainuu ei mielellään lähettänyt miehiään sotiin Saksaan.

Kreivi Pietari Brahe ehdotti sotaväen perustamista vapaaherrakuntansa puolustamiseksi. Näin väenotot lopetettiin ja Pietari Brahe lupasi asettaa 30 rakuunaa vartioimaan Venäjän rajaa. Tätä rajajoukkoa lisättiin pikkuhiljaa ja siitä tuli vuosisadan puolivälissä valmistuneen Kajaanin linnan varusväki. 1700-luvun alussa siitä muodostettiin Kajaanin maakomppania.¹¹⁸

Kainuu ei suostunut ruotujakolaitoksen käyttöön, edes silloin kun uppiniskaiset pohjalaiset saatiin allekirjoittamaan sopimus, vaan se piti kiinni vanhoista väenotoista. Viimein vuosien 1755–1756 valtiopäivillä ruotujakolaitos päätettiin ulottaa myös Kainuuseen ja Kajaanin rajakomppania liitettiin Pohjanmaan rykmenttiin yhdeksänneksi komppaniaksi. Asukkaiden voimakkaan vastustuksen takia Kainuun lääni vapautettiin ruotuväen ylläpidosta jo vuonna 1766.

Lopulta Kainuussakin siirryttiin ruotujakolaitokseen vuonna 1788. Samalla komppania laajennettiin kolmikomppaniaiseksi Kajaanin pataljoonaksi ja alistettiin Pohjanmaan rykmenttiin vuonna 1791.¹¹⁹ Tämä aiheutti jälleen suurta tyytymättömyyttä, tulihan Kajaanista matkaa rykmentin komentajan puustelliin Maksamaan Tottisundiin 500 km. Hannu Romppainen on kirjassaan ”Kuninkaallinen Kajaanin pataljoona” selvittänyt tarkemmin Kajaanin komppanian ja pataljoonan vaiheita, ruodutusta ja miehistöä.

Oulun vapaajoukko 1789–1789

Kustaa III:n sodan aikana oli tarve lisätä aseellisia joukkoja. Havaittiin, että Oulun läänin pohjoisosissa sotamiesrasitus oli vain 0,5–1 % väestöstä (pienin Kemissä, suurin Oulussa), kun rasitus Etelä-Suomessa oli yli 3 %. Tämän takia Oulun läänin maaherra J. F. Carpelan sai helmikuussa 1788 kuninkaalta määräyksen perustaa lääniin oma nostoväki, Oulun vapaajoukko (frikår). Läänin kolme läntistä kihlakuntaa, Kainuu poislukien, lupasi asettaa yhteensä 2041 miestä. Miehistö ryhmitettiin pitäjittäin komppanioihin, joiden miesluku vaihteli välillä 92–290.¹²⁰

Oulun vapaajoukon vahvuudet pitäjittäin 6.5.1789:¹²¹

• Kalajoki	250
• Pyhäjoki	250
• Salo	92
• Siikajoki	240
• Liminka	290
• Hailuoto/Oulu	150
• Muhos	200
• Pudasjärvi	98
• Ii	210
• Kemi/Rovaniemi/Kemin mlk	270
Yhteensä	2050

Päällystön saaminen Oulun vapaajoukkoon osoitautui sodan aikana hyvin vaikeaksi. Maaherra Carpelan päätti, että yli 200 miehen komppanioihin tuli saada päällystökseksi kapteeni, yksi alempi upseeri (subaltern) ja kaksi aliupseeria, mutta pitäjissä, missä oli vähemmän miehiä riitti yksi upseeri ja kaksi aliupseeria. Melkein kaikki upseerit olivat eläkkeelle jo jääneitä sotavanhuksia. Loppukesästä vapaajoukon komentajaksi tuli vanha everstiluutnantti Carl Gustaf Fredenfelt.¹²²

Oulun vapaajoukko aseistettiin kevään ja alkukevään aikana vuonna 1789. Alun perin nostoväki oli tarkoitettu oman maakunnan turvaksi, mutta jo kesällä 1789 tarvittiin vahvistuksia Kuopioon. Pitäjittäin tehdyn kyselyn perusteella tätä varten muodostettiin oma erillisjoukko, Kuopion osasto, johon kuului 4 upseeria, 3 aliupseeria, 4 (tai 8) musikantia ja 778 miestä. Miehiä tuli ainakin Kalajoelta, Pyhäjoelta ja Siikajoelta. Myöhemmin osastoa täydennettiin kolmella upseerilla. Osasto marssi 19.7.1789 Kuopioon kapteeni Claes Jakob Hohenthalin johdolla. Osa miehistä jatkoi matkaansa Karjalaan. Kuopiossa miehet olivat varuskuntajoukkona, Karjalassa vartiotehtävissä. Osa miehistä halusi palata takaisin heti päästyään Kuopioon. Ensimmäiset 200 miestä pääsivät Karjalasta takaisin jo syyskuussa ja lokakuussa tuli 143 miestä Kuopiosta. Loputkin miehet kotiutettiin joulukuussa 1789.¹²³

Oulun kevyt jalkaväkirykmentti vuonna 1790

Oulun vapaajoukon pohjalta perustettiin vuoden 1790 alussa Oulun kevyt jalkaväkirykmentti, johon kuului 8 komppaniaa, kussakin 122 miestä (katso liite 2). Yksikkö korvasi Oulun vapaajoukon.

Rykmentti miehitettiin 3.3.1790 pidetyssä katselmuksessa. Rykmentille ei nimetty komentajaa, vaan maaherra, kenraalimajuri Johan Fredric Carpelan piti ylimmän käskyvallan itsellään. Käytännön asioita hoiti Jämtlannin rakuunarykmentistä tullut esikuntamajuriksi nimitetty Fredrik Filip Klingspor.^{124 125}

Huhtikuussa rykmentin sotavalmiutta katselmoitiin Kuopiossa useaan otteeseen ja 14.–16.4.1790 rykmentti marssi komppanioittain sotoimialueelle Joroisiin.¹²⁶ Rykmentti ei ehtinyt osallistua taisteluihin, mutta pääsi mukaan 21.8. puolenpäivän aikaan Värälässä järjestettyyn suureen paraatiin.¹²⁷

Tämäkään yksikkö ei välttynyt sodan sairauksilta. Kesäkuussa rykmentin 800 miehestä oli sata miestä sairaana. Esikuntamajuri Klingspor antoi 16.6.1790 tarkat hygieniaohteet (vapaasti suomennettuna): ”*Kukaan sotilas ei saa nukkua sukat jalassa, eikä laiminlyödä jalkojensa hoitoa, kampaamista ja peseytymistä. Vaatteet pitää pestä niin usein kuin mahdollista. Vakuutetaan, että terveys riippuu puhtaudesta. Suu tulee huuhtoa joka aamu ... Jos jonkun havaitaan nukkuvan maha maata vasten, tulee häntä ensin kieltää, mutta tavattaessa uudelleen, tulee häntä rangaista piiskalla... On katsottava, että miehet keittävät soppansa hyvin, etteivät he syö puolikypsää ruokaa, herneitä tai ryyniä.*”¹²⁸

Oulun kevyen jalkaväkirykmentin miehet kotiutettiin syyskuussa 1790. Jo kesäkuussa 1791 kapteeni von Essen oli huolissaan siitä, että asevarastoon kerättyjen aseiden lukot, piiput ja bajonetit kaipasivat kiireesti asesevän huoltotoimia.¹²⁹

Ilmeisesti komppanioiden nimeäminen muuttui siten, että keväällä perustamisen jälkeen komppaniat nimettiin pitäjien mukaan, mutta syksyllä niitä kutsuttiin päälliköidensä mukaan. Huhtikuun aikana Pyhäjoen komppania liitettiin osaksi Kalajoen,

myöhemmin kapteeni Loden, komppania (liite 2). Huhtikuussa 1790 katselmoinneissa mainitaan ainakin seuraavat komppaniat:¹³⁰

- Muhoksen komppania (kapt. von Essen):
- Siikajoen/Salon komppania (luut. Stjemcreutz)
- Iijoen komppania
- Limingan komppania (kapt. Bosin)
- Kalajoen komppania
- Pyhäjoen komppania
- Länsipohjan komppania (Löfvenadler)
- Kemin komppania (Lode)
- Tykistö.

Oulun kevyelle jalkaväkirykmentille pidettiin pääkatselmus vielä 1.11.1790, jolloin komppaniat nimettiin päälliköiden mukaan:^{131 132}

- von Essenin komppania (**Muhos**, Iijoki)
- Löthmanin komppania (Muhos, Kiiiminki, Oulu, Liminka)
- Aminofin komppania (Kruunupyy, Pedersöre)
- Hagelbergin komppania (Siikajoki)
- Örnstedtin komppania (Kemi)
- Löfvenadlerin komppania (**Länsipohja**, Pedersöre, Kokkola, Veteli)
- Loden komppania (**Kalajoki**, Pyhäjoki)
- Bosinin komppania (**Liminka**, Siikajoki, Oulu)
- Tykistö.

Kala- ja Pyhäjokilaaksojen nostomiehet pitäjittäin Suomen sodassa vuonna 1808:

Pitäjä	Ruotujen määrä / tarve	Kirjatut nostomiehet	Täyttöaste [%]
Kalajoki	142	95	67
Alavieska	35	29	83
Ylivieska	88	73	83
Pidisjärvi (Nivala)	49	47	96
Haapajärvi	54	36	67
Reisjärvi	38	21	55
Evijärvi (Sievi)	58	49	84
Rautio	21	16	76
Kalajokilaakso yht.	485	366	75
Pyhäjoki	105	97	92
Merijärvi	37	34	92
Oulainen	77	59	77
Haapavesi	83	58	70
Kärsämäki	41	40	97
Pyhäjärvi	101	92	91
Pyhäjokilaakso yht.	444	380	85

Nostoväki Suomen sodassa 1808–1809

Kesän 1808 aikana armeijaan kerättiin nostoväkeä periaatteella yksi mies kahta savua kohden.¹³³

Nostomiehistä ei Suomen sodan aikana perustettu omia joukko-osastojaan, vaan heidät sijoitettiin ruotujakoihin komppanioihin.¹³⁴ Nostomiehiä käytettiin myös soutajina saaristolaiivastossa. Monet nostomiehistä olivat entisiä ruotusotilaita tai ruotusotilaiden poikia. Kala- ja Pyhäjokilaaksoista nimetty nostoväki on esitetty liitteessä 2.

Nostoväen saanti ei ollut helppoa ja rulliin kirjattiin kaikki mahdolliset irtolaiset miehet, mukana oli myös jokunen talon isäntä ja lukkarikin. Kaikki miehet eivät olleet rekrytointitilaisuudessa itse paikalla, joten osa liitteessä 2 mainituista miehistä ei ottanut tehtävää vastaan. Monet miehet olivat melko iäkkäitä; vanhimmat jo yli 60-vuotiaita, nuorimmat alle kymmenvuotiaita. Edellisen sivun taulukossa on esitetty ruotujen ja kirjattujen nostomiesten määrät pitäjittäin.

I.16. Vuoden 1804 ruotujako

Vuosisadan loppupuolella tyytymättömyys ruotujakoon kasvoi, koska alueen olosuhteet muuttuivat, mutta jako pysyi ennallaan. Väestön määrä oli maakunnassa 70 vuoden kuluessa kaksinkertaistunut ja tilojen määrä sekä viljelty maa-ala olivat kasvaneet huomattavasti. Myös tilojen lohkomiset aiheuttivat epäselvyyksiä ruotuvastuista. Pääsääntöisesti uudistilat eivät kuuluneet mihinkään ruotuun ja jäivät näin sotilaanpitorasituksen ulkopuolelle. Uudistilat joutuivat kuitenkin maksamaan vuosittain 2 riikintaaleria ruotuvapausrahaa kruunun kassaan.¹³⁵

Ensimmäisiä hahmotelmia kahden uuden rykmentin, Vaasan ja Oulun rykmenttien, perustamiseksi Pohjanmaalle tehtiin jo keväällä 1776.¹³⁶

Vuonna 1803 asetettiin komissio suunnittelemaan Pohjois-Suomeen uutta ruotujakoa ja tasoitusta siten, että aseisiin saataisiin 2000 ruotusotilasta lisää.¹³⁷ Kahden vuoden työn tuloksena syntyi 1031 uutta ruotua, joista 278 sijaitsi Oulun läänissä ja 753 Vaasan läänissä. Näin ruotujen määrä oli mahdollista kaksinkertaistaa 2228 mieheen, joten miehiä oli kahden rykmentin verran.¹³⁸

Komissio esitti organisaation uudistamiseksi kolme vaihtoehtoa:¹³⁹

- 1) Pohjanmaan rykmenttiin muodostetaan yhdeksän ylisuurta 248 miehen komppaniaa, uutena Pedersören komppania
- 2) Alueelle muodostetaan kaksi rykmenttiä, eli Vaasan läänin rykmentti ja Oulun läänin rykmentti
- 3) Alueen eteläosaan muodostetaan Vaasan läänin rykmentti ja pohjoisosaan Kokkolan ja Oulun pataljoonat.

Vuonna 1806 katselmoitiin organisaatiomallin 1 mukaiset uudet torpanpaikat. Komppaniat ja ruodut sijaitsivat seuraavasti:¹⁴⁰

- Henkipataljoona:
  - Henkikomppania: Mustasaari (68), Vähäkyrö (56), Vöyri (108), Uusikaarlepyy (14)
  - 1.Majurin komppania: Isokyrö (109), Laihia (78), Maalahti (28), Mustasaari (31)
  - Ilmajoen komppania: Ilmajoki (124), Lapua (107), Kuortane (15)
  - Närpiön komppania: Lapväärti (69), Närpiö (114), Östermark (31), Maalahti (34)
  - Pietarsaaren komppania: Kuortane (43), Uusikaarlepyy (60), Pietarsaari (143)
- Everstiluutnantin pataljoona:
  - 2.Majurin komppania: Pietarsaari (21), Kruunupyö (56), Kokkola (73), Kälviä (23), Lohtaja (74)
  - Pyhäjoen komppania: Kalajoki (106), Pyhäjoki (113), Saloinen (35)
  - Everstiluutnantin komppania: Siikajoki (102), Liminka (127), Oulu (19)
  - Kemin komppania: Oulu (15), Hailuoto (16), Muhos (60), Ii (67), Pudasjärvi (25), Kemi (44), Rovaniemi (20)

Uutta ruodutusta ei ehditty toteuttaa, eikä uusia torppia rakentaa ennen Suomen sotaa. Sodan alussa vuonna 1808 ruodut kuitenkin miehitettiin ja näin saaduista lisämiehistä muodostettiin **Oulun kevyt jalkaväkipataljoona** ja vajaalukuinen **Vaasan kevyt jalkaväkirykmentti**.

I.17. Ruotujakolaitoksen purkaminen vuonna 1810

Suomen sodan päätyttyä Suomen sotaväki kotiutettiin. Vuonna 1810 Keisari Aleksanteri I lupasi manifestissaan kaikille syntyperäisille suomalaisille upseereille ja aliupseereille puustellinsa käyttöoikeuden ja täydet palkkaedut loppuiäkseen ilman palvelusvelvollisuutta. Tästä seurasi vuosittain noin 300 000 hopearuplan kustannukset, mikä vastasi noin yhtä neljäsosaa Suomen suurruhtinaskunnan tuloista.¹⁴¹

Ruotusotilaiden tilanne oli karumpi, sillä heidän tuli jättää torppansa vielä saman vuoden keväällä Marian päivään mennessä. Näin sotilaat joutuivat tyhjän päälle ilman toimeentuloa ja kattoa päänsä päällä. Toki monet saivat asua torpissaan vielä useita vuosia tämän jälkeenkin, jos onnistuivat sopimaan asiasta ruotutalollisten kanssa. Sotilaista vain pieni osa pääsi nauttimaan pientä eläkettä Ruotsin vallan aikaisten asetusten mukaan (katso seuraava kappale).^{142 143}

Osa sotilaista onnistui hankkimaan uuden elannon, esimerkiksi uudistilallisina, osa muutti lastensa luo, mutta monet jäivät myös itselliseksi. Suurin osa ruotutorpista näyttää ”hävinneen kartalta”.

I.18. Ruotusotilaiden eläkejärjestelyt

Terve ja nuhteeton ruotusotilas sai palvella niin kauan kuin kykeni suorittamaan sotilaalliset tehtävänsä. Sotilaan täysi palvelusaika kesti 30 vuotta, mutta monilla ura venyi tätäkin pitemmäksi, sillä pääsääntöisesti sotilalle myönnettiin ero päätöselmuksissa ja erillisissä päästökatselmuksissa.

Palveluksensa päätyttyä ruotusotilas joutui luovuttamaan ruotutorpan seuraajalleen. Samoin kuolleen sotilaan leski lapsineen joutui lähtemään torpasta. Usein sotavanhukset on kirjattu kirkonkirjoissa itselliseksi, mutta monet ryhtyivät myös uudisraivaajiksi, mahdollisesti verevien poikiensa avustamina.

Vadstenan sotilashuonerahasto

Ruotsin Itä-Götanmaalle perustettiin vuonna 1656 Vadstenan sotilashuone (krigsmanshus) pitämään huolta vanhoista ja palveluskyvyttömistä sotilaista. Se oli eräänlainen entisten sotilaiden vanhainkoti. Vuonna 1756 Sotilashuone otti hoitaakseen myös perustetun armeijan eläkekassan, eli sotilashuonerahaston, josta maksettiin entisille sotilaille eläkettä (gratualister) seuraavin ehdoin:

- palvelusaika vähintään 30 vuotta ja osallistunut vähintään yhteen sotaan, eikä pysty hankkimaan elantonsa omalla työllään,
- lyhempikin palvelusaika riitti, jos oli haavoittunut sodassa tai loukkaantunut komennustöissä,
- kaksinkertainen eläke erityisestä urhoollisuudesta sodassa.

Vuonna 1785 uudet eläkkeet porrastettiin neljään luokkaan¹⁴⁴:

- 1.luokka, eläke 15 riksiä: niille, jotka olivat menettäneet sodassa käden ja jalan tai olivat muutoin invalidisoituneet
- 2.luokka, eläke 10 riksiä: niille, jotka olivat menettäneet vain toisen käden tai jalan tai muutoin vahingoittuneet palveluksessa
- 3.luokka, eläke 5 riksiä: niille, jotka olivat vahingoittuneet vähemmän ja palvelleet erityisen pitkään ja hyvin
- 4.luokka, eläke 3,5 riksiä: niille, jotka olivat palvelleet nuhteetta vähintään 30 vuotta tai lyhyemmän ajan, mutta osallistuneet sotaan.

Eläkeuudistuksen yhteydessä vanhat 1 riksin 6 killingin suuruiset eläkkeet korotettiin 1 riksin 19 killingin ja 6 runstykin suuruisiksi.

Keskimäärin alle 5 riksin vuosittainen eläke ei tarjonnut kunnollista elantoa. Monilla entisillä sotilailta tilanne oli vielä huonompi, sillä 1770-luvulla eläkettä nautti vain noin joka neljäs palveluksensa päättänyt sotilas, 1800-luvun alussa jo hieman yli puolet.¹⁴⁵

Sotilasrahaston varat kerättiin veroina talollisilta ja virkamiehiltä, mutta myös sotilailta itseltään, sillä rekrytoinnin yhteydessä maksetusta pestirahasta meni osa suoraan sotilashuonerahastoon. Vuoteen 1777 asti maksu oli 16 killinkiä, sen jälkeen 8 killinkiä¹⁴⁶.

Entisten sotilaiden ja sotaleskien eläkerahasto

Suomen sodan jälkeen Ruotsin vallan aikana tehdyt eläkepäätökset pysyivät voimassa ja Ruotsin sotilashuonerahasto jatkoi eläkkeiden maksua. Sotilastoituskunta saattoi myöntää Suomen sotaan osallistuneille sotilaille uusiakin eläkekirjoja.

Venäjän Hallituskonselji lupasi, että Ruotsin vallan aikaiset sotilaiden eläke-edut pysyvät ennallaan. Hallituskonselji sai määritettyä eläkkeiden jakoperusteet vasta maaliskuussa 1812: entisille korpraaleille ja ruotusotilaille varattiin rahat vain 400 eläkkeeseen sekä heidän leskilleen ja orvoilleen 2.368 eläkkeeseen. Tämä ei riittänyt läheskään kaikille, joten uusia eläkepäätöksiä tehtiin aina 1830-luvulle saakka sitä mukaan kuin eläkkeitä ”vapautui”.

Alussa sotilaseläkkeen suuruus oli 10 ruplaa vuodessa, mutta pian se pudotettiin 6 ruplaan 66 3/4 kopeekkaan. Sotilasleskien eläke oli 8 ruplaa vuodessa. Eläkettä nauttineelle sotilaille ja leskelle maksettiin vielä 3 ruplaa 33 1/3 kopeekan tai 4 ruplan suuruinen hautausavustus.

Upseerit säilyttivät Suomen sodan jälkeen kaikki palkkaetunsa. He maksoivat vapaaehtoisen avustuksen miehistön eläkerahastoon auttaakseen heitä. Näin laskettiin kertyvän vuosittain noin 2000 ruplaa, mikä oli likimain puolet Hallituskonseljin sotilaille varaamasta summasta.¹⁴⁷

Vapaaehtoiset kansalaisavustukset

Oulun kaupungin asukkaat järjestivät vapaaehtoisen rahankeräyksen jo vuonna 1790 Kustaa III:n sodassa kaatuneiden Pohjanmaan rykmentin sotilaiden leskien ja lasten hyväksi.¹⁴⁸

Vuonna 1794 Pohjanmaan rykmentin komentaja kenraali Fredrik Posse toimitti Ruotsista vapaaehtoisesti kerätyt 115 riikintaaleria hopeassa jaettavaksi rykmentin haavoittuneille aliupseereille, korpraaleille ja sotilaille sekä sotalleskille.¹⁴⁹

Vuonna 1858, kymmenen vuotta Vänrikki Stoolin tarinoiden julkaisemisen jälkeen, huomattiin, että Suomen sodan veteraaneja oli yhä elossa. Monet

heistä elivät köyhydessä ja kärsivät sodan aikaisista vammoista. Kansalaiset halusivat auttaa sotavanhuk- sia keräämällä heille rahaa. Näin haluttiin kunnioittaa veteraanien työtä, sillä tuolloin koettiin, että Suomen erityisasema autonomisena kansakuntana Venäjän yhteydessä oli paljolti sotilaiden ansiota.¹⁵⁰

Vuonna 1858 Helsingissä ja Turussa muodostettiin komiteat, jotka keräsivät tietoja elossa olevista veteraaneista, hankkivat varoja ja jakoivat ne veteraaneille. Helsingissä toimintaa johtivat Suomen sotaväen upseerit, Turussa siviilit.

Suomen sanomalehdistä auttoi tässä mittavassa operaatiossa julkaisemalla tietoja ja elämäkertoja elossa olevista sotilaista ja pitivät näin yllä kansalaisten mielenkiintoa asiaan. Sanomalehdet myös julkaisivat luetteloita ”Sotaväen Sotilaswanhusten- kassasta” (Finska Militärens veteranskassa) jaetuista avustuksista.

Vuonna 1859 oli koko maassa vielä elossa 585 veteraania, mutta vuoden 1865 lopulla enää 214. Kala-/Pyhäjokilaaksojen alueella avustusta maksettiin seitsemälle veteraanille. Vuonna 1866 veteraanien eläkettä korotettiin, joten valtakunnallinen avustustoiminta voitiin lopettaa. Paikallistasolla toiminta edelleen jatkui.

— **Sotilas-wanhuksia 1808 vuoden sodasta.**
— „Kalajoen pitäjän Mawieskan kappelissa elää vielä muuan niitä usjaita sota-uroja, nimeltä: Martti Wallin, syntynyt 16/9 1778 Pyhäjoen Haapajärwellä, antausi sotapalvelukseen 1808 Waasan pataljoonan Salosten komppaniaan. Sanoo olleensa raet-sateessa, tuli-tuiskussa Pälkjärwellä, Sifalnessa ja Skellesteossa Pohjanlahden läntisrannalla, jossa viime mainituksa paikassa ammuttiin jalkaan, jota vieläkin wifoo. Siellä- kös kowa onni kohtasi, kun joutui Wenäläisen werkkoon, wanfina kotimaahan waadittiin. On saanut ruunulta eläke-rahaa 5 rup. 75 kop. hop. vuosittain aina wuodesta 1846. Vielä nykysempiin aikoihin on ukko elätellyt henkiään pohtimia painaellen, somahaksi sommitellen, haawa-wakkoja kyhäten, tuobi-kontteja kutoen. Kuin on 80 elämä-wuotta kannettawana, eikä kumma- laan, jos niskat nudistuwat, koiwet langistuwat, sau- wat tuekfi tulewat; waan onpa nuo polwet jo pon- nistaneefti, jalat askeleen astuneet, Suomen tannerta tallustelleet. Wanhus on luonnoltaan tasanen ja la- tia: ei aisa-kellolla ajele, mahtawana pöyhistele, kirk- kahana kynttilänä, humalasta hurjapäisnä, kansalais- tensa laihona“.

Suometar-lehden numerossa 45 julkaistiin 12.11.1858 kertomus sotavanhus Martti Wallinista.

Teksti selkokirjaimin sivulla 541.

I.19. Arvioita ruotujakolaitoksen toimivuudesta

Kruunun taloudenhoidon kannalta ruotujakolaitos oli omana aikanaan onnistunut ratkaisu, sillä sen edellyttämä virkamieskoneisto oli kevyt ja taloudelliset resurssit voitiin kohdentaa suoraan sinne, missä niitä tarvittiin. Samalla kruunu pystyi pitämään yllä kohtuullisen suurta armeijaa rauhan oloissakin hyvin pienin kuluin, elättivähän ruotusotilaat itse itsensä ja perheensä.

Yksittäisen sotilaan kannalta ruotujakolaitos oli oivallinen ja ajan myötä, varsinkin pitkien rauhanjaksojen aikana, sotilaspestistä tuli jopa haluttu. Saihan mies torpan ja maapalasan asuttavakseen. Miehet juurtuivat elinympäristöönsä ja halusivat jatkaa maan asumista usein sotilasuransa jälkeenkin. Monet entiset sotilaat, usein poikiensa avustamana, hankkivat talon asuttavakseen tai ryhtyivät uudistilallisiksi. He olivat merkittävä osa sen aikaista maalaisyhteisöä.

Periaatteessa joukkojen liikekannallepano oli nopeaa: korpraalikunta saatiin koolle päivässä ja rykmenttikin kokoontumispaikalle alle viikossa.¹⁵¹ Käytännössä kuitenkin joukkojen saaminen kohdealueelle oli pitkistä matkoista johtuen hidasta. Pohjanmaan rykmentin alue oli laaja, pelkästään everstiluutnantin pataljoona ulottui Kokkolan tasalta Kemijoelle ja Perämereltä itärajalle. Laskennallisesti Etelä-Suomen rykmentit saatiin marssitettua ruoduiltansa Helsinkiin 2–4 viikossa, Porin rykmentillä meni 6 viikkoa ja Pohjanmaan rykmentillä 3,5 kuukautta.¹⁵² Kesällä 1740 Hattujen sodan kynnyksellä Pohjanmaan rykmentillä kesti neljä kuukautta saada rykmentti kokoon ja marssia itärajalle Kouvolan–Taavetin alueelle.¹⁵³ Kelirikon aikana liikekannallepano kesti vielä kauemmin.

Joukkojen täydentäminen oli sodan aikana hidasta, koska harjoitettu reservi puuttui. Sodan aikana ruodun piti hankkia uusi mies hylätyn tai kuolleen tilalle vasta seuraavaksi kevääksi, ennen kuin armeija siirtyi talvimajoituksesta takaisin sotatoimialueelle. Varamiesjärjestelmän avulla yritettiin paikata reservin puutetta, mutta se saatiin toimivaksi vain ajoittain.

Kustaa III:n sodan ja Suomen sodan aikana varamiehetkin otettiin riviin, joten heitä ei voitu käyttää enää täydennysmiehinä.

Ruotujakolaitoksen ongelmana oli miesten ukkoontuminen ja sotataidon puute.¹⁵⁴ Rauhan aikana ruotumiehistä tuli maatilkkuaan viljeleviä reserviläisiä, jotka pärjäisivätkin hyvin maatoissa vielä 40–50-vuotiaina. Sodan rasituksiin monet olivat jo liian vanhoja.

Sotilaskoulutuksen vähäisyys oli ehkä järjestelmän suurin heikkous. Pelkällä kirkkoöksisillä miehistä ei saatu ammattilaisotilaita. Suunnitellut komppanian- ja rykmentinkokoontumiset peruttiin liian usein, ja näin vähäininkin joukkojen yhteisharjoittelu jäi toteutumatta sekä joukkojen, varusteiden, aseistuksen ja kaluston kunta tarkastamatta.¹⁵⁵

1700-luvun alussa Isovihän jälkeen hylättiin vanha kaarlelaistaktiikka ja armeija omaksui keskieurooppalaisen linjaktiikan, joka perustui yksilötasolla sujuvaan aseenkäyttöön ja käskyjen välittömään noudattamiseen. Kahden miehen linja oli ohut ja leveä, joten yksikön tasolla liikkeen ja tulen yhdenaikaisuus olivat välttämättömiä. Sekasortoon joutunut yksikkö oli yleensä tuhon oma. Ainoastaan Savon jääkäreiden koulutuksessa korostettiin liikkuvuutta ja maaston hyväksikäyttöä.

Vuonna 1757 käyttöön otettu akordijärjestelmä, missä eläköityvät upseerit möivät virkansa seuraajalleen, johti ylilyönteihin ja osin halvaannutti yksiköiden päällystön. Esimerkiksi Lohtajan komppanian päällikkö, 2.majuri Carl Gustaf Freidenfelt nimitti 6-vuotiaan poikansa Carl Christianin komppaniansa lippumieheksi 18.6.1776. Näin isä piti huolen, että poikansa ikävuodet upseerin uralla lähtivät raksuttamaan mahdollisimman varhain. Armeijan toimintakyvyn ja kehittämisen kannalta nimitys ei ollut paras mahdollinen.

1700-luvulle tullessa Ruotsin suuruuden ajat olivat ohi ja se oli menettänyt sotilasmahtinsa. Ruotujakolaitos oli köyhän maan käytännönläheinen ratkaisu tyydyttävän armeijan ylläpitämiseksi. Järjestelmän edut kääntyivät pikku hiljaa myös sitä vastaan. Vaihtoehdot olivat vähissä, sillä ilman ulkopuolista rahoitusta Ruotsilla ei ollut varaa pitää riittävän suurta palkka-armeijaa.

Oravaisten Historiallisen yhdistyksen sotilas Pohjanmaan rykmentin asussa Koljonvirran taistelunäytöksessä 16.6.2007.

Viitteet

- ¹ Åberg 1982: s.168–173
- ² Roudasmaa 1985, s.123
- ³ Petander 1973, s.20
- ⁴ Mickwitz 2005, s.78
- ⁵ Sarkamo 2011, s.14
- ⁶ Haavisto 2111, s.104
- ⁷ Lappalainen 1988: s.88. Ruotsin väenottojärjestelmä perustui 1500-luvulta lähtien siten, että talonpojat suostuivat valtiopäivillä antamaan pysyvään palvelukseen miehen sovittua talolukua, vuodesta 1627 lähtien sovittua miesmäärää kohti.
- ⁸ Kumm 1949, s.9–15
- ⁹ Ericson 1995, s.63
- ¹⁰ Viljanti 1935, s.74–75
- ¹¹ Juva 1943, s.52–57
- ¹² Haavisto 2011, s.2104
- ¹³ Kumm 1949, s.18–19
- ¹⁴ Gripenberg 1966, s.69
- ¹⁵ Rekola 1947, s.214
- ¹⁶ Vuento 1987, s.98
- ¹⁷ Haavisto 2011, s.114
- ¹⁸ Niemelä 1990, s.126–127
- ¹⁹ Talaskivi 1988, s.17
- ²⁰ Petander 1975, s.34–35
- ²¹ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:25, No 1/ fol. 76/ saapunut 18.1.1805
- ²² Kumm 1949, s.18–19
- ²³ Haavisto 2011, s.109
- ²⁴ Petander 1978, s.34
- ²⁵ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:25
- ²⁶ Åberg 1982, s.15–17
- ²⁷ Ericson 1995, s.109–110
- ²⁸ Petander 1978, s.63
- ²⁹ Jutikkala 1959, s.42–43
- ³⁰ Juva 1943, s.60–61
- ³¹ Ljungström 1988, s.27
- ³² OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:18: s.62/ saapunut 4.2.1796 ja saapunut 22.2.1796
- ³³ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:23: No 24/ saapunut 16.8.1801
- ³⁴ Haavisto 2011, s.115
- ³⁵ Alajoki 2005, s.26, s.32
- ³⁶ Helamaa 2004, s.250
- ³⁷ OMA, Salon kihlakunnan kruununvoudin arkisto: I:8, Sotilastorppien katselmuksia ja kuulutuksia sekä erilaisia luetteloita (1783–1873)
- ³⁸ OMA, Salon kruununvoudin arkisto: I:8, Sotilasvirkatoja koskevia asiakirjoja
- ³⁹ OMA, Salon kihlakunnan kruununvoudin arkisto: I:8, Sotilastorppien katselmuksia ja kuulutuksia sekä erilaisia luetteloita (1783–1873)
- ⁴⁰ Alajoki 2005, s.36
- ⁴¹ Alajoki 2005, s.28
- ⁴² OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:16/lähetetty 14.4.1794
- ⁴³ Kumm 1949, s.154
- ⁴⁴ Rekola 1947
- ⁴⁵ Gripenberg 1966, s.X
- ⁴⁶ Gripenberg 1966, s.X
- ⁴⁷ Roudasmaa 1985, s.149–150
- ⁴⁸ Roudasmaa 1985, s.150–151
- ⁴⁹ Roudasmaa 1985, s.150–151
- ⁵⁰ Gripenberg 1966, s.XI
- ⁵¹ Gripenberg 1966, s.XII
- ⁵² Roudasmaa 1984, s.146–147
- ⁵³ Roudasmaa 1985, s.152
- ⁵⁴ Ljungström 1988, s.31
- ⁵⁵ Talaskivi 1988, s.10–11
- ⁵⁶ Åberg 1982, s.23
- ⁵⁷ Lappalainen 1988, s.98
- ⁵⁸ Haavisto 2011, s.134
- ⁵⁹ Helsingin... [WWW]: Mustaruutiaseet
- ⁶⁰ Haavisto 2011, s.136
- ⁶¹ Helsingin... [WWW]: Patruunalaukuista ja paperipatruunoista
- ⁶² Lappalainen 1989, s.78
- ⁶³ Haavisto 2011, s.134
- ⁶⁴ Lappalainen 2014, s.18–19
- ⁶⁵ Haavisto 2011, s.134
- ⁶⁶ Helsingin... [WWW]: Ruotsalainen jalkaväen hukari m.1748
- ⁶⁷ Lappalainen 2014, s.19
- ⁶⁸ Ljungström 1988: s.10
- ⁶⁹ Ericson 1995, s.131
- ⁷⁰ Viljanti 1935, s.76
- ⁷¹ Vuorimies 2011, s.42
- ⁷² Kumm 1949, s.20–32
- ⁷³ Juvelius 1919, s.30
- ⁷⁴ Haavisto 2011, s.111
- ⁷⁵ Vuento 1987, s.103
- ⁷⁶ Kumm 1949, s.20–24
- ⁷⁷ Haavisto 2011, s.111–114
- ⁷⁸ Kumm 1949, s.22
- ⁷⁹ Niemelä 1990
- ⁸⁰ Haavisto 2011, s.112
- ⁸¹ Niemelä 1990, s.120
- ⁸² Haavisto 2011, s.108
- ⁸³ Niemelä 1990, s.36–37
- ⁸⁴ Niemelä 1990, s.37
- ⁸⁵ Mikkonen 1979, s.72
- ⁸⁶ Mikkonen, WWW
- ⁸⁷ Mikkonen 1797, s.84
- ⁸⁸ Mikkonen 1797, s.75
- ⁸⁹ Petander 1978, s.48
- ⁹⁰ Niemelä 1990, s.67
- ⁹¹ Haavisto 2011, s.114

- ⁹² Mikkonen [WWW]
- ⁹³ Nemlander-Sjöberg 1985, s.68-74. Sulo Huovinen:
Suomen kielen asema Ruotsin valtakunnassa
- ⁹⁴ Roudasmaa 1985, s.97
- ⁹⁵ Haavisto 2011, s.121
- ⁹⁶ Nordenstreng 1930, s.3-14
- ⁹⁷ Nordenstreng 1930, s.5-6
- ⁹⁸ Palokangas 1979, s.122
- ⁹⁹ Haavisto 2011, s.121
- ¹⁰⁰ Roudasmaa 1985, s.147
- ¹⁰¹ Haavisto 2011, s.121-122
- ¹⁰² Roudasmaa 1984, s.144
- ¹⁰³ Luoto 2010, s.62
- ¹⁰⁴ Nordenstreng 1930, kansikuva
- ¹⁰⁵ Roudasmaa 1984, s.144
- ¹⁰⁶ Talaskivi 1988, s.12
- ¹⁰⁷ Kumm 1949, s.142
- ¹⁰⁸ Viljanti 1935, s.265
- ¹⁰⁹ Kumm 1949, 146-151
- ¹¹⁰ Petander 1978, s.87-88
- ¹¹¹ Ljungström 1988: s.56
- ¹¹² Viljanti 1935, s.264
- ¹¹³ Haavisto 2011, s.118
- ¹¹⁴ Niemelä 1990, s.46-47
- ¹¹⁵ Niemelä 1990, s.13
- ¹¹⁶ Niemelä 1990, s.139
- ¹¹⁷ Niemelä 1990, s.138-141, 162-165
- ¹¹⁸ Romppainen 2008, s.9, s.24
- ¹¹⁹ Petander 1975, s.197
- ¹²⁰ Aminoff 1971: s.178-185
- ¹²¹ Aminoff 1971: s.184
- ¹²² Aminoff 1971: s.185
- ¹²³ Aminoff 1971: s.185-186
- ¹²⁴ Aminoff 1971: s.187
- ¹²⁵ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto, Hm4:3, miehistö-
luetteloita, Oulun kevyen jalkaväkirykmentti, huhtikuu
1790,
OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Hm1:3, Oulun
kevyen jalkaväkirykmentin pääkatselmusrulla
1.11.1790
- ¹²⁶ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Hm4:3, saapuneet
kirjeet
- ¹²⁷ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Hm4:3, saapuneet
kirjeet, käsky annettu 21.8.1790 klo 08:00
- ¹²⁸ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Hm4:3, saapuneet
kirjeet, käsky annettu 16.6.1790
- ¹²⁹ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:14,
s.29³⁶/saapunut 22.6.1791
- ¹³⁰ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Hm4:3, miehistö-
luetteloita, Oulun kevyen jalkaväkirykmentti, huhtikuu
1790
- ¹³¹ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Hm1:3, General
Munster Rulla för Kongl. Uleåborgs Lätta Infanteri
Regemente år 1790
- ¹³² Aminoff 1971, s.214-222
- ¹³³ OMA, Oulun lääninkonttorin arkisto: Ea4:28, päivätty
26.7.1808 kirje
- ¹³⁴ Hårdstedt 2007, s.33
- ¹³⁵ Niemelä 1990, s.35
- ¹³⁶ Petander 1975, s.194
- ¹³⁷ Haavisto 2011, s.110
- ¹³⁸ Petander 1978, s.77-79
- ¹³⁹ Petander 1978, s.80
- ¹⁴⁰ OMA, Salon kihlakunnan kruununvoudin arkisto: I:8,
kuvat 2170-2262
- ¹⁴¹ Haavisto 2011, s.110
- ¹⁴² Vuento 1987, s.144, s.147
- ¹⁴³ Niemelä 1990, s.40
- ¹⁴⁴ Haavisto 2011, s.118
- ¹⁴⁵ Haavisto 2011, s.118
- ¹⁴⁶ Niemelä 1990, s.145-146
- ¹⁴⁷ Niemelä 1990, s.158
- ¹⁴⁸ OMA, Oulun lääninkanslian arkisto: Ea4:13,
s.246/16.6.1790
- ¹⁴⁹ Petander 1978, s.39
- ¹⁵⁰ Lagerstedt 2010, s.5
- ¹⁵¹ Lappalainen 2014, s.20
- ¹⁵² Juvelius 1919, s.33-34
- ¹⁵³ Petander 1973, s.52
- ¹⁵⁴ Lappalainen 2014, s.20
- ¹⁵⁵ Haavisto 2011, s.104, 107